

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
Навчально-науковий інститут права та міжнародно-правових відносин
Кафедра історії та теорії держави і права

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: **ДІЯЛЬНІСТЬ ПИЛИПА ОРЛИКА:**
ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ
Виконав: студент навчальної групи ІСТ 21-2
спеціальність 032 «Історія та археологія»

Лазар Олексій Вікторович
(прізвище та ініціали)

Керівник: д.істор.н., Морозов О.В.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент: Василенко В.О.
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії та
політичної теорії НТУ
«Дніпровська
політехніка»
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро – 2025

АНОТАЦІЯ

Лазар О. В. Діяльність Пилипа Орлика: політико-правовий аспект. Дипломна робота бакалавра на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025. 68 с.

Дослідження присвячене всебічному аналізу політико-правової діяльності Пилипа Орлика та його внеску в історію української державності й правової думки. У першому розділі розглянуто біографію Пилипа Орлика, історичний контекст початку XVIII століття та його роль у розвитку козацької державності. Другий розділ зосереджено на політичних ідеях Орлика, детальному аналізу його основного правового документа – «Пактів та Конституції прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року, а також на впливі його діяльності на козацьку автономію та правові традиції. Третій розділ присвячено дослідженню політико-правової спадщини Орлика, її впливу на розвиток української політичної думки, національної ідеї та пізніші революційні рухи в Україні. У висновках підбито підсумки дослідження, окреслено значення діяльності Пилипа Орлика для української історії та сучасного державотворення. Робота базується на широкому колі історичних джерел та наукових досліджень, що дозволяє глибоко розкрити політико-правовий вимір спадщини видатного українського діяча.

Ключові слова: Конституція, Пилип Орлик, Пакти, Війська Запорозького, політико-правовий, Гетьманщина, козацтво.

Lazar O. V. The activities of Pylyp Orlyk: political and legal aspect. Bachelor's thesis for the degree of «bachelor» in the specialty 032 «History and archeology». University of Customs and Finance, Dnipro, 2025. 68 p.

The study is devoted to a comprehensive analysis of the political and legal activities of Pylyp Orlyk and his contribution to the history of Ukrainian statehood and legal thought. The first section examines the biography of Pylyp Orlyk, the historical context of the early 18th century and his role in the development of Cossack statehood. The second section focuses on Orlyk's political ideas, a detailed analysis of his main legal document – the «Pacts and Constitution of the Rights and Freedoms of the Zaporozhian Army» of 1710, as well as the impact of his activities on Cossack autonomy and legal traditions. The third section is devoted to the study of Orlyk's political and legal heritage, its influence on the development of Ukrainian political thought, national ideas and later revolutionary movements in Ukraine. The conclusions summarize the results of the study, outlining the significance of Pylyp Orlyk's activities for Ukrainian history and modern state-building. The work is based on a wide range of historical sources and scientific research, which allows us to deeply reveal the political and legal dimension of the legacy of the outstanding Ukrainian figure.

Key words: Constitution, Pylyp Orlyk, Pacts, Zaporozhian Army, political and legal, Hetmanate, Cossacks.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ПИЛИП ОРЛИК ЯК ОСОБИСТІСТЬ ТА ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ.....	8
1.1. Біографічні відомості про Пилипа Орлика.....	8
1.2. Політична ситуація в Україні на початку XVIII століття.....	11
1.3. Роль Пилипа Орлика в історії козацької державності.....	15
Висновки до Розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПИЛИПИ ОРЛИКА.....	23
2.1. Політичні погляди та ідеї Пилипа Орлика.....	23
2.2. «Пакти та Конституція прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року: історичний контекст, зміст і значення.....	26
2.3. Вплив Орлика на розвиток козацької автономії та правових традицій...34	
Висновки до Розділу 2.....	40
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ СПАДОК ПИЛИПА ОРЛИКА.....	43
3.1. Вплив «Конституції» на подальший розвиток політичної думки в Україні.....	43
3.2. Пилип Орлик і становлення української національної ідеї.....	46
3.3. Вплив Пилипа Орлика на пізніші політичні рухи та революційні події в Україні.....	50
Висновки до Розділу 3.....	56
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Пилип Орлик – це унікальна постать в історії не тільки української історії, але й світової. Діяльність Пилипа Орлика в політико-правовому аспекті є надзвичайно актуальною для сучасної української державності, оскільки вона репрезентує важливий історичний досвід боротьби за незалежність, конституційний устрій та демократичні цінності.

Постать Пилипа Орлика, як одного з перших європейських мислителів, що заклав підґрунтя для побудови правової держави, залишається символом прагнення до політичної свободи та національного самовизначення. Його знаменита Конституція 1710 року випередила свій час майже на століття, ставши фактично першою писаною Конституцією, яка закріпили поділ державної влади, права і свободи громадян тощо. Тому дослідження особливостей політичної та правової діяльності Пилипа Орлика є важливою. Конституція Пилипа Орлика стала яскравим свідченням того, що українська політична думка здатна генерувати інноваційні ідеї, що відповідають найвищим стандартам європейського парламентаризму.

Вивчення політико-правових підходів Пилипа Орлика дозволяє глибше усвідомити витоки українського конституціоналізму та зрозуміти, як історичний контекст формував правові традиції нашої держави. Це дослідження також має велике значення в умовах сучасних викликів, коли Україна продовжує утверджувати свою незалежність і суверенітет у глобальному політичному просторі. Звернення до політико-правової спадщини Пилипа Орлика дозволяє не лише відновлювати історичну справедливість, а й будувати міцний фундамент для подальшого розвитку демократичної та правової держави.

Разом з тим, потрібно зазначити, що в контексті сьогодення дослідження діяльності Пилипа Орлика набуває особливого значення, оскільки воно допомагає окреслити історичні уроки, що можуть стати

дороговказом для сучасних українських політиків і правників. Це не лише данина історичній пам'яті, а й практична потреба для забезпечення стійкості державного управління, правового порядку та розвитку громадянського суспільства.

Таким чином, враховуючи сучасні реалії розвитку та еволюції України на сучасному етапі та війну проти росії, можемо провести паралелі, що минуло вже понад 300 років з часів правління Пилипа Орлика, а ворог залишається один і той же. Тому дослідження політико-правової діяльності Пилипа Орлика не втрачає своєї актуальності і сьогодні.

Огляд літератури та джерел. Діяльність Пилипа Орлика як гетьмана у вигнанні та автора першої української Конституції є важливим об'єктом дослідження як для вітчизняних, так і для зарубіжних науковців. Ця тема охоплює політичні, правові та соціальні аспекти, які залишаються актуальними і сьогодні. Дослідження діяльності Пилипа Орлика бере свій початок ще у ХІХ столітті завдяки працям М. Грушевського, І. Крип'якевича, Д. Дорошенка, які першими окреслили значення його Конституції для української державності.

Серед сучасних науковців, які досліджували політико-правову діяльність Пилипа Орлика відмічаємо таких як: Білоцерківський В., Бойко О., Вовк О., Грабовський С., Догматова І., Домбровський І., Заруба В., Іванов В., Іванов С., Коваль А., Козаченко А., Кондратюк С., Корогод Г., Кравець Т., Кравчук М., Кресін О., Кресіна І., Кульчицький В., Лукашевич О., Луцький А., Матях В., Музиченко П., Окладна М., Полонська-Василенко Н., Пономаренко А., Прицак О., Рендюк Т., Рудик П., Світлична В., Середа Ю., Серьогіна С., Ситник О., Слюсаренко А., Смолій А., Ставицька О., Страхов М., Субтельний О., Сугацька Н., Талдикін О., Тараненко М., Терлюк І., Тищик Б., Трофанчук Г., Шабловський А., Шевчук В. та інших.

Юридична спадщина Орлика, зокрема його Конституція та інші нормативно-правові документи, є важливою складовою вивчення розвитку

українського права. Дослідники аналізують, як його ідеї вплинули на подальші українські правові традиції та конституційний розвиток.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз політико-правової діяльності Пилипа Орлика.

Для виконання поставленої мети дослідження необхідно виконати такі **завдання:**

- проаналізувати біографічні відомості про Пилипа Орлика;
- дослідити політичну ситуацію в Україні на початку XVIII століття;
- визначити роль Пилипа Орлика в історії козацької державності;
- проаналізувати політичні погляди та ідеї Пилипа Орлика;
- дослідити «Пакти та Конституція прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року;
- визначити вплив Орлика на розвиток козацької автономії та правових традицій.
- охарактеризувати вплив «Конституції» на подальший розвиток політичної думки в Україні;
- визначити роль Пилипа Орлика в становленні української національної ідеї;
- дослідити вплив Пилипа Орлика на пізніші політичні рухи та революційні події в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які формуються в процесі діяльності Пилипа Орлика.

Предметом дослідження є політико-правова діяльність Пилипа Орлика.

Методи дослідження. Методологічну основу кваліфікаційної роботи складають сучасні методи наукового пізнання, закони і принципи матеріалістичної діалектики з системно-структурним підходом до вивчення матеріалу та одержаних внаслідок цього висновків, формальної логіки, об'єктивно існуючі закономірності суспільно-економічного розвитку. Методологічна основа дослідження включає застосування сучасних методів

наукового пізнання, що дозволяють забезпечити об'єктивність та наукову обґрунтованість висновків у межах визначених напрямів дослідження. Біографічні відомості про Пилипа Орлика досліджуються за допомогою біографічного методу, що дозволяє відтворити життєвий шлях, формування особистості та світоглядні орієнтири Орлика. Політична ситуація в Україні на початку XVIII століття аналізується через метод системного аналізу, що дозволяє встановити зв'язки між соціально-економічними та політичними чинниками. Роль Пилипа Орлика в історії козацької державності розглядається за допомогою порівняльно-правового методу, що допомагає зіставити його діяльність з іншими політичними лідерами того часу. Політичні погляди та ідеї Пилипа Орлика досліджуються за допомогою формально-юридичного методу, що дозволяє визначити основні правові підходи та політичні переконання. «Пакти та Конституція прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року аналізуються через порівняльно-правовий метод, що дає змогу зіставити їх із європейськими конституційними документами. Вплив Орлика на розвиток козацької автономії та правових традицій досліджується із застосуванням соціологічного методу, що дозволяє простежити соціальний контекст його реформаторської діяльності. Вплив «Конституції» на подальший розвиток політичної думки в Україні досліджується за допомогою історико-генетичного методу, що дозволяє простежити еволюцію конституційних ідей. Пилип Орлик і становлення української національної ідеї розглядаються через соціологічний метод, що допомагає виявити вплив його ідей на національну свідомість українців. Вплив Пилипа Орлика на пізніші політичні рухи та революційні події в Україні аналізується за допомогою історико-порівняльного методу, що дозволяє зіставити його спадщину з іншими історичними процесами.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури (50 найменувань). Загальний обсяг курсової роботи становить 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ПИЛИП ОРЛИК ЯК ОСОБИСТІСТЬ ТА ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

1.1. Біографічні відомості про Пилипа Орлика

Пилип Орлик – видатний український політичний і державний діяч, дипломат, письменник і мислитель, який залишив непересічний слід в історії України та світової політичної думки. Його життя та діяльність є прикладом відданості ідеалам свободи, державної незалежності та законності, а його внесок у формування української державності вражає своєю масштабністю та глибиною. Тому, на нашу думку, в рамках дослідження його політико-правової діяльності першочергово доцільно проаналізувати його біографію, адже біографія Пилипа Орлика надзвичайно унікальна навіть як для українських гетьманів.

Перш за все відмічаємо, що Пилип Орлик народився 11 жовтня 1672 року в селі Косути на території сучасної Білорусі у шляхетській родині, яка походила з литовсько-чеського роду. Його батько, Степан Орлик, був військовим офіцером, але загинув невдовзі після народження сина. Мати, Ірина Орлик, походила зі старовинного шляхетського роду Малаховських, і саме вона відіграла важливу роль у вихованні сина [4, с. 387].

Пилип Орлик отримав початкову освіту у Віленському єзуїтському колегіумі у Вільнюсі. В подальшому Пилип Орлик продовжив навчання в Києво-Могилянській академії. Тут він вивчав філософію, риторику, право та богослов'я, проявивши неабиякий інтелектуальний талант і наполегливість. Саме в стінах цього навчального закладу сформувалися його світоглядні орієнтири та прагнення до справедливості й порядку. Орлик досконало опанував латину, польську, українську, французьку мови, що пізніше сприяло його успішній дипломатичній кар'єрі. При цьому, вже під час навчання він проявив себе як здібний учень із блискучими аналітичними

здібностями та схильністю до наукових досліджень. Все це свідчить про те, що Пилип Орлик здобув видатну освіту.

Разом з тим, після завершення навчання Орлик вступив на службу до Київської митрополії, де здобув досвід адміністративної роботи. Однак його кар'єрний злет пов'язаний із гетьманом Іваном Мазепою, під проводом якого Пилип Орлик почав активно брати участь у державних справах [50, с. 97].

У 1706 році Орлик був призначений генеральним писарем при гетьмані Іванові Мазепі. Ця посада надавала йому значний вплив і можливість брати участь у найважливіших державних справах. Орлик підтримав Мазепу у його прагненні звільнити Україну від влади Московського царства і створити незалежну державу.

У 1708 році, під час Північної війни, Мазепа разом із Орликом підтримав шведського короля Карла XII у боротьбі проти Московського царства. Цей крок мав на меті звільнення України від московського панування та утвердження незалежності козацької держави. Після поразки під Полтавою у 1709 році Орлик разом із Мазепою та іншими козацькими старшинами змушений був емігрувати.

Новий етап в житті Пилипа Орлика розпочався після смерті Івана Мазепи. Так, зокрема, після смерті Мазепи в 1710 році козацька рада в Бендерах обрала Пилипа Орлика гетьманом України у вигнанні. Саме тоді він створив свою знамениту «Конституцію прав і свобод Війська Запорозького», яка стала першою в історії України писаною конституцією і однією з перших європейських конституцій сучасного типу. У цьому документі Орлик окреслив основи державного управління, визначив права і обов'язки гетьмана, старшини та рядових козаків, а також проголосив принципи поділу влади [45, с. 311].

Важливо зазначити, що Гетьман Орлик доклав чимало зусиль для об'єднання української еміграції та пошуку міжнародної підтримки для визволення України. Він вів активні дипломатичні переговори з Османською імперією, Кримським ханством, Швецією та Францією, намагаючись

заручитися військовою та політичною підтримкою для звільнення України від московського ярма.

Також потрібно звернути увагу, що Пилип Орлик був блискучим дипломатом і стратегом. Його листування з європейськими монархами та урядами свідчить про високу політичну культуру і вміння вести переговори на найвищому рівні. Він намагався переконати європейські держави в необхідності підтримки української справи як важливого чинника стабільності в Східній Європі [32, с. 19].

Однак все ж таки, попри численні труднощі та невдачі, Орлик не припиняв своєї боротьби. Він здійснював військові походи на територію Правобережної України, але обставини не дозволили йому досягти успіху.

Останні роки життя Пилип Орлик провів у засланні в Молдові, Османській імперії та Греції. Попри матеріальні нестатки та політичну ізоляцію, він продовжував вести інтелектуальну діяльність, писати листи та трактати, спрямовані на підтримку української ідеї.

Помер Пилип Орлик 24 травня 1742 року в Яссах, залишивши після себе багатий політико-правовий спадок. Його життя є яскравим прикладом самовідданого служіння своїй нації та державі, а його ідеї продовжували жити в наступних поколіннях українських державотворців [11, с. 30].

Таким чином, біографія Пилипа Орлика – це не лише історія життя конкретної особистості, а й важливий розділ у розвитку української політико-правової думки. Він був людиною, яка не лише мріяла про вільну Україну, а й створювала реальні правові та політичні механізми для досягнення цієї мети. Його «Конституція» залишається символом українського державотворення, а дипломатичний талант і вміння стратегічно мислити роблять його постать актуальною й сьогодні. Пилип Орлик залишив по собі багатий політичний та правовий спадок. Його Конституція стала яскравим прикладом ранньої демократії та розділення влад. Дипломатична діяльність Орлика продемонструвала його відданість ідеї незалежної української держави та готовність боротися за неї до кінця свого життя. Постать Пилипа

Орлика є символом політичної мужності, мудрості та патріотизму. Його діяльність і сьогодні залишається важливим джерелом натхнення для сучасних українців. Пилип Орлик – це політик, дипломат і мислитель, чия спадщина є невід'ємною частиною національної пам'яті та фундаментом для подальшого розвитку української державності.

1.2. Політична ситуація в Україні на початку XVIII століття

Початок XVIII століття став для України періодом складних і драматичних політичних трансформацій, які визначили подальший розвиток української державності. Це був час воєн, зовнішнього тиску, внутрішніх конфліктів і відчайдушних спроб зберегти автономію Гетьманщини в умовах посилення впливу сусідніх держав – Московського царства, Речі Посполитої, Османської імперії та Швеції. Водночас цей період відзначився діяльністю видатних політичних лідерів, які намагалися відстояти права і свободи українського народу [5, с. 149]. Тому потрібно проаналізувати яка ж склалась політична ситуації в Україні на початку XVIII століття.

Варто відразу зазначити, що цей період характеризується тим, що Україна перебувала на роздоріжжі між двома імперіями: Московським царством та Річчю Посполита.

Після укладення Андрусівського перемир'я 1667 року територія України була поділена між Московським царством і Річчю Посполитою. Лівобережна Україна разом із Києвом перейшла під контроль Москви, а Правобережна Україна залишилася під владою польської шляхти. Такий поділ України призвів до значного політичного і соціального роз'єднання українських земель, що послаблювало можливості для консолідації української державності.

В свою чергу, відмічаємо, що на Лівобережжі зберігалася відносна автономія Гетьманщини, яка мала свої інституції, включаючи гетьмана, козацьку старшину та Генеральну військову канцелярію. Проте Москва

поступово обмежувала автономні права Гетьманщини, посилюючи військовий і політичний контроль [24, с. 55].

Натомість Правобережжя, яке було під польським контролем, потерпало від соціальних конфліктів, польської колонізації та утисків православного населення. Часті повстання козацтва та селян проти польської шляхти свідчили про глибоке невдоволення місцевого населення своїм становищем.

Таким чином, саме така ситуація сформувалась наприкінці XVII століття. Але поступово політична ситуація змінюється. Ці зміни пов'язані з початком Північної війни (1700-1721 рр.).

Як зазначають науковці, важливим зовнішньополітичним чинником, що визначав ситуацію в Україні на початку XVIII століття, стала Велика Північна війна між Московським царством і Швецією за панування на Балтійському морі. Українські землі опинилися в епіцентрі протистояння двох великих держав [19, с. 250].

Гетьман Іван Мазепа, розуміючи небезпеку, яку несе зростання влади Московського царства для автономії Гетьманщини, у 1708 році ухвалив рішення підтримати шведського короля Карла XII у війні проти Петра I. Мазепа прагнув використати військовий конфлікт для здобуття незалежності України та утворення самостійної козацької держави під протекторатом Швеції.

Битва під Полтавою стала ключовим епізодом Великої Північної війни (1700-1721 рр), в якій Московське царство та його союзники протистояли Шведському королівству за панування на Балтійському морі. Війна мала стратегічне значення для обох сторін, оскільки визначала баланс сил у Північній Європі. Проте, як показала історія Швеція програла битву під Полтавою, що визначила фактично не тільки хід Північної війни, але й фактично історію України на початку XVIII століття, оскільки Московське царство посилює військовий, політичний та економічний контроль над

Гетьманщиною, і останні прояви самостійності та незалежності демократії поступово зникають.

Битва під Полтавою стала символом трагедії української державності. Вона показала, наскільки важливою є єдність та стратегічна далекоглядність у боротьбі за незалежність. Попри поразку, ідеї Мазепи та Орлика продовжували жити й надихати майбутні покоління українців на боротьбу за свободу. Битва під Полтавою є не лише військовою поразкою, але й важливим уроком історії. Це була спроба української еліти вирватися з-під контролю Москви та здобути незалежність. Однак, при цьому, нехай битва і завершилася невдачею, але вона залишила глибокий слід у національній свідомості українського народу, ставши символом боротьби за волю і державність [29, с. 207].

Після поразки шведсько-українських військ у Полтавській битві 1709 року мрії про незалежність були зруйновані. Московські війська жорстоко придушили будь-який спротив в Україні, спаливши гетьманську столицю Батурин і здійснивши масові репресії проти прихильників Мазепи.

Як вже було зазначено, після Полтавської битви Московське царство значно посилило свій контроль над Гетьманщиною. Петро I скасував багато традиційних прав і вольностей, якими користувалися козаки. Українські землі були піддані економічній експлуатації, а українська старшина поступово втрачала свою автономію. Крім того, було запроваджено посаду наказного гетьмана, який був фактично представником московської влади. Також було створено першу військову адміністрацію – Малоросійську колегію, яка контролювала фінанси, адміністрацію та військові справи Гетьманщини [16, с. 19].

Петро I вимагав участі українських козаків у своїх військових кампаніях, часто кидаючи їх на найнебезпечніші ділянки фронту. Це призводило до великих втрат серед українського населення та загального виснаження ресурсів Гетьманщини.

Початок XVIII століття характеризувався економічним занепадом українських земель, особливо після руйнування Батурина та інших центрів українського життя. Потрібно зазначити, що на українських землях населення страждало від постійних воєнних дій, грабежів і реквізицій військами як московськими, так і шведськими. В свою чергу, селянство також перебувало в тяжкому становищі, оскільки панщина та податки зросли. Водночас козацька старшина намагалася зміцнити свої позиції, збільшуючи свої земельні володіння та закріпачуючи селян, а тому фактично був розкол в суспільстві і розшарування суспільства на класи, що тільки послаблювало державність в Україні [34, с. 193].

Разом з тим, потрібно зазначити, що попри складну політичну ситуацію, українська культура та духовність на початку XVIII століття продовжували розвиватися. Києво-Могилянська академія залишалася важливим осередком освіти та науки. Українські митці, письменники та церковні діячі відігравали значну роль у формуванні національної ідентичності. При цьому, відмічаємо, що православна церква, попри залежність від Московського патріархату, продовжувала бути важливим духовним та культурним осередком, підтримуючи українські традиції та мову [47, с. 170].

Таким чином, на початку XVIII століття політична ситуація в Україні була вкрай нестабільною через постійне протистояння між Московським царством, Річчю Посполитою, Османською імперією та Шведським королівством за контроль над українськими землями. Гетьманщина зберігала обмежену автономію, але Московія поступово посилювала контроль над її внутрішніми справами. Співпраця Івана Мазепи зі шведським королем Карлом XII стала спробою звільнити Україну від московського ярма, однак завершилася поразкою у Полтавській битві 1709 року. Це призвело до жорстоких репресій, обмеження прав козацтва та руйнування української державності. З одного боку, це був час руйнувань, репресій і поступової втрати автономії під тиском Московського царства. З іншого боку, це був

період героїчної боротьби за незалежність під проводом Івана Мазепи та Пилипа Орлика. Незважаючи на невдачі, ідея української державності продовжувала жити, знаходячи свій розвиток у політико-правових документах, культурній спадщині та свідомості українського народу. Цей період став важливим уроком для майбутніх поколінь борців за свободу та незалежність України.

1.3. Роль Пилипа Орлика в історії козацької державності

Пилип Орлик – одна з найвизначніших постатей в історії української державності та козацького руху. Його діяльність припала на період складних політичних і соціальних трансформацій, коли українські землі переживали тиск з боку Московського царства, Речі Посполитої та Османської імперії. Орлик був не лише продовжувачем справи Івана Мазепи, а й талановитим політиком, державним діячем та мислителем, чиї ідеї випередили свій час. Його знаменита «Пакти і Конституція прав і свобод Війська Запорозького» стала одним із перших у світі конституційних документів, що заклали підвалини для ідеї демократичної держави [33, с. 45]. Тому в загальних рисах потрібно визначити роль, яку відіграв Пилип Орлик в історії козацької державності.

Роль Пилипа Орлика в історії козацької державності однозначно досить складно визначити, оскільки за часів гетьманування Пилипа Орлика було надзвичайно багато подій, які вплинули на всю історію Гетьманщини.

Так, на нашу думку, однією з найвизначніших заслуг Пилипа Орлика є створення «Пактів і Конституції прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року. Цей документ не лише закріплював державний устрій України, але й визначав права та обов'язки гетьмана, старшини та простих козаків.

Крім того, одним із ключових напрямів діяльності Орлика було налагодження міжнародних зв'язків для забезпечення підтримки української

справи. Зокрема, завдяки Пилипу Орлику було встановлено такі дипломатичні відносини:

- союз із Османською імперією. Орлик намагався заручитися підтримкою Османської імперії, обіцяючи військову допомогу у боротьбі проти Московії;
- переговори з європейськими монархами. Орлик звертався до європейських лідерів із проханням про підтримку української незалежності [37, с. 105].

Але при цьому, були й негативні моменти до яких відноситься Кримський похід 1711 року. Разом із козацькими загонами та союзниками з Османської імперії Орлик здійснив спробу звільнити Правобережну Україну від московської влади. Однак похід завершився невдачею через відсутність належної підтримки та військових ресурсів.

Але все ж таки, можемо констатувати, що попри поразки, дипломатична діяльність Орлика зробила українське питання помітним на міжнародній арені та створила підґрунтя для подальших спроб відновлення української державності.

Пилип Орлик не лише боровся за незалежність України, але й заклав ідейні основи української державності. Його Конституція стала яскравим прикладом того, як можна поєднати демократичні цінності з національними інтересами.

Роль Пилипа Орлика в історії козацької державності також визначається його впливом на формування правової та політичної системи. Зокрема, Пилип Орлик вважав, що українська держава має базуватися на засадах справедливості, рівності та законності. Його ідеї про поділ влади, відповідальність правителів перед народом та захист соціальних прав стали важливим внеском у європейську політичну думку XVIII століття [39, с. 100].

Разом з тим, зауважимо, що спадщина Пилипа Орлика мала довгостроковий вплив на українську політичну думку та рух за незалежність. Його Конституція стала важливим символом боротьби за права українців і

доказом здатності української еліти до державного будівництва. Тому закономірно, що навіть окремі положення Конституції Пилипа Орлика 1710 року знайшли своє відображення в Конституції України 1996 року, що свідчить про прогресивність Конституції Пилипа Орлика [9, с. 411].

Однак все ж таки, діяльність Пилипа Орлика можна оцінити і з негативного боку, оскільки він не правильно оцінив геополітичну ситуацію і не зміг все ж таки перемогти Московію.

Пилип Орлик, приєднавшись до шведів і османів у боротьбі проти Московії, став частиною конфлікту, який не мав стабільної підтримки в Україні та не призвів до відновлення незалежності. Протистояння з Москвою було малоймовірним для успіху через відсутність стратегічної підтримки з боку інших європейських держав.

Після поразки в Полтавській битві Орлик намагався сформувати альтернативну українську державність за допомогою дипломатії та військових союзів, але ці спроби не увінчалися успіхом. Вони призвели до посилення репресій з боку Москви та подальшої втрати автономії України. При цьому, ці дії Пилипа Орлика так і не призвели до позитивних результатів у війні.

Крім того Пилип Орлик неправильно оцінив наявність реальних ресурсів для боротьби проти Петра I. Так, Пилип Орлик, перебуваючи в еміграції, не мав достатньо військових сил і ресурсів для реальної боротьби за незалежність України, що обмежувало ефективність його дій і залишало його ініціативи на рівні символічних актів [26, с. 191].

Аналіз історичних документів, що розкривають добу Пилипа Орлика, є надзвичайно важливим для розуміння не лише особистості цього видатного українського діяча, а й загальної ситуації в Україні початку XVIII століття. Цей період позначений активною боротьбою за незалежність українських земель від іноземного панування, переважно Московського царства, а також прагненням зберегти автономію Гетьманщини в умовах стрімких геополітичних змін.

Перш за все, варто зазначити що серед найважливіших історичних документів доби Пилипа Орлика безперечно є «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» ухвалені у 1710 році в місті Бендери. Цей документ є не тільки політичною програмою гетьмана у вигнанні але й важливою пам'яткою української правової думки що окреслює ідеали державного устрою та принципи взаємин між гетьманом і козацтвом. Конституція Пилипа Орлика встановлювала принцип розподілу влади між виконавчою законодавчою та судовою гілками що було надзвичайно прогресивним на той час. Вона передбачала обмеження влади гетьмана встановлення Генеральної ради яка мала відігравати роль представницького органу та гарантування прав і свобод як старшини так і рядового козацтва.

Іншим важливим джерелом є численні дипломатичні листи Пилипа Орлика до європейських монархів зокрема до Карла XII короля Швеції а також до правителів Франції Туреччини та Кримського ханства. Через ці листи ми можемо простежити активну міжнародну діяльність Орлика його спроби залучити підтримку іноземних держав у боротьбі за відновлення автономії України та визволення її з-під московської окупації. У дипломатичній кореспонденції Орлик постає як тонкий політик який чудово розумів складнощі міжнародних відносин та намагався використати суперечності між великими державами на користь української справи.

Також важливими є щоденники та особисті записки сучасників Пилипа Орлика зокрема його сподвижників а також спогади іноземних дипломатів і мандрівників які перетиналися з українським гетьманом у вигнанні. Ці джерела допомагають створити багатовимірний портрет Орлика не лише як політичного діяча а й як людини глибоко освіченої щирого патріота здатного зберігати вірність своїм ідеалам навіть у найскладніших обставинах тривалого вигнання та особистих втрат.

Окрему увагу слід приділити грамотам орликівської доби що стосуються організації української еміграції в Молдові і Валахії створення планів майбутнього устрою України у разі її визволення а також юридичного

обґрунтування прав українського народу на самостійність. У цих текстах Орлик і його соратники спиралися на ідеї природного права договірного характеру влади та народного суверенітету що ставили їх на один рівень із найпередовішими політичними мислителями Європи того часу.

Серед важливих документів також варто згадати акти Бендерської Конституції що конкретизували положення про взаємини між гетьманом запорозькими козаками та місцевою молдавською владою оскільки перебування Орлика і його уряду в Бендерах вимагало врегулювання питань безпеки самозабезпечення та дипломатичного статусу української еміграції.

Загалом аналіз історичних документів доби Пилипа Орлика свідчить що цей період був часом високої політичної активності розвитку правових ідей та формування національної свідомості українців. Документи показують Орлика як справжнього державника який попри тяжкі умови еміграції і постійні військово-політичні поразки продовжував вірити у можливість незалежного існування України. Його діяльність мала глибокий вплив на наступні покоління українських патріотів а спадщина документальної традиції що сформувалася за його участі залишається надзвичайно цінною для розуміння історичних процесів державотворення в Україні.

Таким чином можна стверджувати що доба Пилипа Орлика попри свою складність і драматизм стала важливою віхою в історії української політичної думки і правової культури а аналіз відповідних історичних документів дозволяє глибше зрозуміти ідеали боротьби за волю і самовизначення українського народу.

Пилип Орлик показав, що навіть у найскладніших умовах можна зберегти віру в ідеали свободи та незалежності. Його дипломатичні зусилля та політичний талант стали натхненням для майбутніх українських лідерів, включно з діячами національно-визвольного руху XIX-XX століть, які продовжили боротьбу за незалежну Україну вже в нових історичних періодах.

Також можемо погодитися з поглядами науковців, що Пилип Орлик є однією з ключових фігур в історії української державності. Його діяльність, Конституція та зовнішньополітичні зусилля стали важливими кроками у боротьбі за незалежність України. Пилип Орлик не лише продовжив справу Мазепи, а й створив ідейний фундамент для української держави. Його спадщина є живим свідченням того, що навіть у найтемніші часи українська нація мала лідерів, здатних мислити стратегічно, діяти рішуче та надихати наступні покоління на боротьбу за свободу [18, с. 119].

Таким чином, роль Пилипа Орлика в історії козацької державності є надзвичайно вагомою. Пилип Орлик відіграв важливу роль у збереженні ідеї української державності під час складного періоду після поразки у Полтавській битві. Як гетьман у вигнанні, він створив «Пакти і Конституцію прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року – перший конституційний документ, який заклав основи демократичного устрою. Пилип Орлик активно працював над пошуком міжнародної підтримки для визволення України від московського панування, укладаючи союзи з Османською імперією та європейськими монархами. Його дипломатичні зусилля та ідейна спадщина надихали майбутні покоління борців за незалежність України. Пилип Орлик став символом незламності в боротьбі за свободу та державність українського народу.

Висновки до Розділу 1

Таким чином, проаналізувавши біографічні дані Пилипа Орлика та його місце в історії Гетьманщини можна сформулювати наступні узагальнюючі висновки.

1. Біографія Пилипа Орлика – це не лише історія життя конкретної особистості, а й важливий розділ у розвитку української політико-правової думки. Він був людиною, яка не лише мріяла про вільну Україну, а й створювала реальні правові та політичні механізми для досягнення цієї мети.

Його «Конституція» залишається символом українського державотворення, а дипломатичний талант і вміння стратегічно мислити роблять його постать актуальною й сьогодні. Пилип Орлик залишив по собі багатий політичний та правовий спадок. Його Конституція стала яскравим прикладом ранньої демократії та розділення влад.

Дипломатична діяльність Орлика продемонструвала його відданість ідеї незалежної української держави та готовність боротися за неї до кінця свого життя. Постать Пилипа Орлика є символом політичної мужності, мудрості та патріотизму. Його діяльність і сьогодні залишається важливим джерелом натхнення для сучасних українців. Пилип Орлик – це політик, дипломат і мислитель, чия спадщина є невід'ємною частиною національної пам'яті та фундаментом для подальшого розвитку української державності.

2. На початку XVIII століття політична ситуація в Україні була вкрай нестабільною через постійне протистояння між Московським царством, Річчю Посполитою, Османською імперією та Шведським королівством за контроль над українськими землями. Гетьманщина зберігала обмежену автономію, але Московія поступово посилювала контроль над її внутрішніми справами.

Співпраця Івана Мазепи зі шведським королем Карлом XII стала спробою звільнити Україну від московського ярма, однак завершилася поразкою у Полтавській битві 1709 року. Це призвело до жорстоких репресій, обмеження прав козацтва та руйнування української державності. З одного боку, це був час руйнувань, репресій і поступової втрати автономії під тиском Московського царства. З іншого боку, це був період героїчної боротьби за незалежність під проводом Івана Мазепи та Пилипа Орлика.

Незважаючи на невдачі, ідея української державності продовжувала жити, знаходячи свій розвиток у політико-правових документах, культурній спадщині та свідомості українського народу. Цей період став важливим уроком для майбутніх поколінь борців за свободу та незалежність України.

3. Роль Пилипа Орлика в історії козацької державності є надзвичайно вагомою. Пилип Орлик відіграв важливу роль у збереженні ідеї української державності під час складного періоду після поразки у Полтавській битві. Як гетьман у вигнанні, він створив «Пакти і Конституцію прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року – перший конституційний документ, який заклав основи демократичного устрою. Пилип Орлик активно працював над пошуком міжнародної підтримки для визволення України від московського панування, укладаючи союзи з Османською імперією та європейськими монархами. Його дипломатичні зусилля та ідейна спадщина надихали майбутні покоління борців за незалежність України. Пилип Орлик став символом незламності в боротьбі за свободу та державність українського народу.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПИЛИПА ОРЛИКА

2.1. Політичні погляди та ідеї Пилипа Орлика

Пилип Орлик – це одна з найбільш видатних постатей в історії козацької України, особливо в контексті політичної думки та державотворчих процесів. Його діяльність відзначалася глибоким розумінням державних устроїв, прав людини та необхідності збереження національної ідентичності. Як гетьман у вигнанні, Орлик не лише продовжив боротьбу за відновлення незалежності України, але й запропонував вражаючі політичні рішення, що стали важливими для розвитку демократичної ідеї в Європі. Його політичні погляди і концепції залишили значний слід у розвитку української політичної думки та згодом вплинули на рухи за національну незалежність в Україні в наступні століття.

Політичні погляди Пилипа Орлика в цілому відображають політичні погляди Івана Мазепи і він став продовжувачем політики Івана Мазепи. Так, зокрема, як сподвижник Івана Мазепи, Орлик розумів необхідність політичної незалежності України від Московії, Речі Посполитої та Османської імперії. Водночас він був реалістом, і розумів, що для цього потрібен не лише військовий чин, а й зміцнення політичних, правових та міжнародних зв'язків. Свої погляди Орлик активно втілював у діяльності, намагаючись створити чітку концепцію автономії, що дозволяє Україні функціонувати як частина Європи, але за умови збереження власної ідентичності та самовизначення [21, с. 19].

Одним з основних досягнень Пилипа Орлика стала «Пакти і Конституція прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року. Цей документ є однією з перших спроб в історії Європи втілити ідеї правового державного устрою, поділу влади та політичних свобод у національній політиці [7, с. 101].

Важливо зазначити, що однією з найважливіших тем у політичних поглядах Пилипа Орлика була ідея національної самобутності і боротьби за незалежність України. Він був палким прихильником збереження української культурної та політичної ідентичності. Це відображалось в його прагненні до утворення незалежної держави, яка б могла функціонувати на рівних засадах з іншими європейськими країнами.

Пилип Орлик сповідував принципи національного суверенітету, що було кардинально важливо на тлі тогочасних політичних реалій. Всі його дії спрямовувались на відновлення державності України, зокрема через дипломатичні зусилля і зовнішньополітичні контакти з іншими державами.

Разом з тим, надзвичайно важливою частиною політичної концепції Орлика було і його ставлення до інститутів права та соціальних структур. Він вважав, що козацька держава повинна бути організована таким чином, щоб сприяти розвитку справедливості і рівності серед громадян. Це було надзвичайно важливо в умовах тогочасної політичної боротьби та соціальних викликів [27, с. 63].

Конституція Орлика не лише визначала права і обов'язки представників різних соціальних верств, але й надавала їм можливість брати участь у процесі прийняття важливих рішень, що мало на меті створення соціально справедливого суспільства. Таким чином, Орлик намагався втілити в Україні ідеї, які пізніше стали основою для розвитку демократичних систем у Європі.

Політичні погляди Пилипа Орлика включали й велику увагу до міжнародної політики, що свідчить про те, що він був видатним дипломатом свого часу. Це виражається в тому, що Пилип Орлик прагнув створити стабільні дипломатичні зв'язки з європейськими державами, а також із сусідніми країнами, що могли б підтримати боротьбу за незалежність України. Зокрема, він звертався до Османської імперії, Швеції, Польщі та Франції, прагнучи заручитися їх підтримкою у боротьбі проти Московії. Але на жаль, ця війна була програна. Але навіть попри поразку у війні, ці дипломатичні зусилля підкреслюють стратегічне бачення Орлика, оскільки

він розумів, що незалежність України не може бути забезпечена тільки військовими засобами. Підтримка міжнародних сил була необхідною умовою для відновлення державності.

Незважаючи на поразку в боротьбі за відновлення української автономії, політичні ідеї Орлика мали довготривалий вплив на українську державність. Його «Пакти і Конституція прав і свобод Війська Запорозького» стали одним із перших документів, який не тільки пропонував правову організацію держави, але й заклав основи для демократичної думки в Україні [40, с. 11].

Ідеї Орлика про поділ влади, захист прав громадян і соціальну справедливість вплинули на подальший розвиток політичної думки в Україні і стали важливими для національно-визвольних рухів у наступні століття. Його вчення про національну незалежність та демократичні засади стали важливими компонентами для формування національної ідентичності українців.

Пилип Орлик залишив глибокий слід в історії України як політичний мислитель, державний діяч і борець за незалежність. Його ідеї про правову організацію держави, поділ влади та соціальну справедливість стали фундаментом для майбутніх політичних рухів в Україні. Пилип Орлик був однією з тих постатей, чия діяльність і спадщина стали важливим етапом на шляху до незалежності України та розвитку її демократичних інститутів [2, с. 380].

Таким чином, можна зробити висновок, що політичні погляди Пилипа Орлика мали значний вплив на розвиток української державності та політичної думки. Він був прибічником ідеї національної незалежності України та її правового устрою, що відображено в його «Пактах і Конституції прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року. Пилип Орлик пропонував поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки, що стало однією з перших спроб демократичного устрою в Європі. Водночас він наголошував на важливості прав громадян, захищаючи їх від свавілля влади. Його

політичні ідеї також передбачали соціальну справедливість і рівність серед різних верств населення. Пилип Орлик прагнув міжнародної підтримки для відновлення української незалежності, звертаючись до європейських держав. Його ідеї стали основою для майбутніх національно-визвольних рухів в Україні, формуючи основи для демократичних процесів і боротьби за державну суверенність.

2.2. «Пакти та Конституція прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року: історичний контекст, зміст і значення

Історія держави має свої ключові моменти, які визначають її подальший розвиток на багато років уперед. Іноді ці події залишаються незафіксованими в офіційних джерелах, і лише з часом, з глибин століть або архівних і музейних сховищ, з'являються документи, які, здавалося б, були заховані від людського ока самим часом. В окремих випадках «слід» таких документів залишався, але самі документи зникали, що породжувало численні питання серед науковців щодо їх автентичності. Одним із таких випадків є документ, відомий різними назвами: «Пакти й конституції законів і вольностей Війська Запорозького...», «Правовий уклад та конституції законів та вольностей Війська Запорозького...», «Уклад прав і вольностей Війська Запорозького та угоди...», «Конституція Пилипа Орлика» чи «Бендерська конституція». Історики знають про існування цього документа давно, і його текст неодноразово публікувався з середини XIX століття [3, с. 146]. Тому потрібно проаналізувати основні положення «Пактів та Конституція прав і свобод Війська Запорозького» та визначити її історичне значення.

Перш за все потрібно зазначити, що спроба встановлення конституційного устрою в Україні мала велике значення для історії української державності. Після поразки під Полтавою в червні 1709 року, коли частина козаків під проводом гетьмана Івана Мазепи емігрувала до

Бендер, прагнення розробити нормативний акт, що визначав державний і суспільний устрій, продовжувалося. Після смерті Мазепи в вересні того ж року, 5 квітня 1710 року, в таборі під Бендерами, після тривалих суперечок, Військо Запорозьке обрало нового гетьмана – Пилипа Орлика, який і став розробником першої в історії Конституції. Пилип Орлик, видатний патріот і борець за незалежність України, присвятив своє життя боротьбі за автономію українських земель [2, с. 6].

Однак на сьогодні не існує єдиної думки серед вчених щодо того, хто саме розробив Конституцію Орлика. Одні дослідники стверджують, що її створенням займалася еміграційна старшина, інші – що участь у її розробці брали й представники Лівобережної України за правління гетьмана Івана Скоропадського. О. Прицак вважає, що Конституція Орлика була загальноукраїнським політичним актом і не була лише продуктом еміграційних зусиль. Це підтверджується і висловлюванням самого гетьмана в примітці до статті 6 Конституції, де він зазначає, що над документом працювали більше місяця, а його посланці двічі їздили в Україну для обговорення деталей з місцевою старшиною [31, с. 6].

Разом з тим, О. А. Лукашевич зазначає, що в розробці Конституції брали участь численні особи. Пилип Орлик у 1720-х роках згадував, що серед тих, хто працював над документом, були Войнаровський, Гордієнко, Горленко, Ломиковський, Мирович, Максимович, Іваненко, Карпенко та інші, зокрема, представники світського та духовного стану, а також знатні особи, які доставили рішення до України [23, с. 25].

Загалом, погоджуючись з думками науковців, слід зазначити, що «розробка Конституції безпосередньо пов'язана з особою Пилипа Орлика та його взаєминами з шведським урядом. Зокрема, обрання Орлика гетьманом і підтвердження цього договором з ним відбувалося за згодою шведського короля. У рамках угоди, укладеної між Іваном Мазепою та Карлом XII, йшлося про збереження прав і свобод старшини після смерті Мазепи, включаючи право на вибір нового гетьмана. Цей самий договір також

гарантував збереження самостійності України під захистом і допомогою Швеції» [33, с. 47].

Таким чином, процес українського конституціоналізму, започаткований Зборівським і Білоцерківським договорами, а також гетьманськими статтями другої половини XVII століття, продовжили «Пакти й конституції законів і вольностей Війська Запорозького» Ці документи були ухвалені козацькою радою емігрантів у Бендерах у квітні 1710 року під час обрання Орлика гетьманом після смерті Мазепи [10, с. 197].

Даний договір був ознакою намірів його укладачів поширити його дію на всю територію України і став першим конституційним актом на українських землях. Документ було складено українською та латинською мовами і має чітко визначену структуру. Він починається релігійною формулою, типово для важливих державних актів того часу: «...во ім'я Отця і Сина і Святого Духа, во ім'я Трійці Святої славимої». Далі слідує фраза, яка вказує на тимчасовий характер цього документа: «...нехай станеться на вскопомнуну Войська Запорожського славу и памятку». Потім іде вступ і 16 пунктів договору [6].

Текст Конституції Пилипа Орлика був надзвичайно прогресивним. Так, завдяки вивіреним і продуманим нормотворчій техніці, можемо зробити висновок, що Конституція мала чітко структуровану форму, складаючись із преамбули та 16 пунктів, у яких сформульовані основні принципи організації української держави. Проаналізуємо в загальних рисах основні положення цього документу.

Варто зазначити, що «Пакти й Конституції» Пилипа Орлика стали «продовженням і розвитком вже усталеної практики рівноправних відносин між двома правосуб'єктами – Українською козацькою державою та Швецією. Іван Мазепа прагнув звільнити Україну від московської залежності, підтримавши Карла XII. Крім того, визнання протекції Швеції над Україною, основні положення Конституції Пилипа Орлика закріплювали важливі договірні принципи між гетьманом і Військом Запорозьким (народом

України), що відповідало західній правовій традиції і значно відрізнялося від концепцій східного патримоніалізму. Згідно з цією угодою, Україна, перебуваючи під протекторатом Швеції, отримала можливість самостійно вирішувати внутрішні питання і вести зовнішні справи як незалежна держава» [14, с. 26].

Перші шість пунктів договору визначали загальнодержавні питання: релігійні (п. 1), територіальні й кордонні (п. 2), взаємовідносини з Кримом (п. 3), а також організацію Запорізької Січі (п. п. 4, 5). У пунктах 7 і 8 описувалася етика, правові та функціональні обов'язки генеральної старшини. Дев'ятий пункт стосувався обрання генерального підскарб'я серед людей достойних і значних. У десятому пункті йшлося про обмеження експлуатації, за яким «пани полковники, сотники і всілякі військові урядники не мали права застосовувати панщину чи працювати козаками і посполитими людьми, які не належать до їхніх урядів та земель». Пункти 11 і 12 передбачали необхідність ревізії земельної власності та врегулювання повинностей, які несли посполиті перед державцями. Тринадцятий пункт підтверджував права й привілеї Києва та інших українських міст. Чотирнадцятий пункт регулював соціальні відносини між різними станами, що створювали напруження і зловживання, особливо серед бідних козаків і посполитих. Пункт 15 зосереджувався на важливих для простих людей питаннях утримання проїжджих і надання підвод, а також супроводження козаків. Останній, шістнадцятий, пункт стосувався торгових відносин і ярмаркових справ, що були переповнені здирством і надмірними вимогами, зазначаючи, що ярмаркові урядники повинні вибирати повинності не з бідних людей [20, с. 197].

Таким чином, Конституція Пилипа Орлика складається зі вступу (преамбули) і 16 статей, в яких стисло розкриті проблеми внутрішнього та зовнішнього життя тогочасної України.

Досліджуючи положення Конституції Пилипа Орлика, потрібно зазначити, що Конституція Пилипа Орлика містить небагато положень,

присвячених безпосередньо суспільному ладу, що є логічним, адже цей документ переважно визначає державний устрій.

Вона починається урочистою декларацією: «Україна по обидва боки Дніпра повинна бути вільною від чужого панування». У преамбулі звертається увага на невиконання Росією умов Переяславської угоди, зазначаючи, що після смерті Богдана Хмельницького «Московське царство намагалося різними способами позбавити Військо Запорозьке його вольностей, підкріплених присягою, і накласти ярмо на вільний народ». Тому проголошувалась необхідність виходу з союзу з Московією, і Пилип Орлик розраховував не лише на божественну допомогу, а й на підтримку шведського короля [36, с. 37].

Як уже зазначалося, суспільному ладу присвячено мало положень, одним із яких є перший параграф Конституції, що стосується важливих для простого люду питань віри та релігії. «В першому параграфі закріплено православ'я як державну релігію та відновлення автокефалії. Гетьман зобов'язувався забезпечити, щоб жодна чужоземна релігія не проникала на Русь, і докласти зусиль для зміцнення православної віри під Константинопольським престолом» [28, с. 17]. Ці положення були важливими для суспільства, адже показували, що релігія мала центральне значення в житті держави.

Соціально-економічним проблемам України була приділена увага в десятому розділі Конституції. Це ще одна характерна особливість цього документу.

Як зазначають науковці, «Гетьман зобов'язувався пильно стежити, щоб простим козакам і посполитим не чинили надмірних утисків і здирств. Полковники та інші урядовці повинні були утримуватись від використання праці козаків та посполитих для виконання панщини чи приватних робіт, особливо якщо ці люди не були їхніми підлеглими» [46, с. 311].

«Конституція Пилипа Орлика» також гарантувала право власності на землю, забороняючи її примусове відчуження. Гетьману й його старшині

заборонялося приймати подарунки чи вигоди в обмін на військові чи адміністративні посади. Також не можна було призначати на ці посади родичів або діяти в примусовому порядку [6].

Програма соціально-правового захисту в Конституції пояснюється прагненням Пилипа Орлика здійснити серйозну реорганізацію суспільних структур і внутрішньої політики, намагаючись уникнути помилок свого попередника Івана Мазепи, котрий не зміг забезпечити надійної соціальної підтримки для об'єднання українських земель. При цьому, Пилип Орлик сподівався, що гарантії для найбільш уразливих верств суспільства допоможуть консолідувати українське суспільство і забезпечити підтримку широких народних мас у боротьбі проти російських військ [8, с. 117].

Так, потрібно зазначити, що в одинадцятому параграфі Конституції спеціально передбачено права жінок козаків, зокрема тих, які стали вдовами або чиї чоловіки перебували в походах. Їм гарантувалося звільнення від різноманітних повинностей і податків. Цей пункт відображав турботу про соціальний захист жінок у складних обставинах. У дванадцятому параграфі йшлося про необхідність ревізії земельної власності та урегулювання відносин із повинностями, які несли посполиті до так званих «державців». Питання земельної власності набуло важливого значення, оскільки це питання було вирішене в майбутньому гетьманом Данилом Апостолом, що свідчить про критичну важливість цієї проблеми для держави. Загалом, Конституція прагнула до більш справедливого розподілу власності та повинностей серед усіх станів суспільства, що є відображенням демократичних засад, закладених у її соціальних принципах [42, с. 57].

Чотирнадцятий параграф займався регулюванням складних соціальних відносин, які виникали між різними верствами населення. Це стосувалося численних утисків і зловживань, які несли тяжкий тягар на плечі посполитих та бідних козаків. Конституція акцентує увагу на тому, щоб «військові та слуги гетьмана не вимагали від населення підвід, кормів, напоїв або

провідників у приватних справах, оскільки це призводило до руйнування міст і знищення бідних людей» [6].

В свою чергу, в п'ятнадцятому параграфі зазначається, що однією з найбільших економічних тягарів для простого народу було утримування проїжджих та надання їм підвод. Це призводило до зубожіння людей, тому в Конституції вимагалось повне скасування цих обов'язків. Зокрема, жоден з проїжджих не мав права вимагати підвод, харчів або супроводу, за винятком випадків, коли це стосувалося державних справ, і навіть у таких випадках, як зазначено, підводи надавалися лише за формальним дозволом від гетьмана. Особливо підкреслювалося, що військові та їхні слуги не повинні були вимагати цих ресурсів для приватних потреб, оскільки це завдавало шкоди громаді [6].

Шістнадцятий параграф Конституції встановлює законодавчі заходи для регулювання торговельних і ярмаркових відносин, в яких відбувалися численні зловживання та здириства. Зокрема, він зазначає, що «ярмаркові чиновники повинні були стягувати повинності лише з тих, хто був до цього зобов'язаний, а не з убогих людей» [12, с. 55].

Також потрібно зазначити, що Конституція Пилипа завершується текстом присяги гетьмана Пилипа Орлика, в якій він обіцяє непохитно виконувати всі пункти Конституції, піклуватися про розширення прав та вольностей військових, зберігати повагу до осіб заслужених, а щодо ворогів діяти відповідно до принципів правосуддя, заснованих на «артикулах правних» [48, с. 607].

Отже, можемо зробити висновок, що прийняття «Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» 5 квітня 1710 року стало одним із ключових політичних актів, значення якого залишається актуальним і в наші дні. Саме в цей день було проголошено першу конституцію в історії України, а за оцінками фахівців, це була перша конституція держави в історії людства. Конституція Пилипа Орлика яскраво виражала національну ідею в політичному, правовому та філософському контекстах. Унікальність цього

документа полягає в тому, що він став відображенням історико-правового процесу в Україні на початку XVIII століття. Український народ, у контексті складних економічних, соціальних, культурних і геополітичних умов, усвідомив потребу в переході від традиційної системи суспільства, що ґрунтувалася на тісному зв'язку влади, власності, корпоративізму і фіксованих соціальних ролей, до більш сучасної демократичної форми правління. «Пакти та Конституція прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року є важливим документом в історії України, що відображає прагнення до національної незалежності та соціальної справедливості. Створена під проводом Пилипа Орлика, ця Конституція закріплювала концепцію обмеженого монархізму та права козаків на самоврядування. Вона підтверджувала автономність України під протекторатом Швеції, намагаючись позбавити країну від московської залежності. Документ містив конкретні положення, які забезпечували права та свободи простих громадян, таких як захист від експлуатації, соціальні гарантії для жінок та захист земельної власності. Він також передбачав реформи для ліквідації зловживань у торгівлі та ярмарковій діяльності. Конституція стала значущим кроком у розвитку правової та політичної думки в Україні, поєднуючи західні юридичні традиції з національними особливостями. Однак, реалізувати її положення в умовах політичної нестабільності не вдалося, що призвело до подальших поразок в боротьбі за незалежність. Незважаючи на це, «Пакти та Конституція» вплинули на майбутні правові документи та визначали основи для українського державотворення. Це була спроба створити правову державу, де панував би принцип верховенства права. Вона відображала прагнення до демократичних змін і була важливим етапом у розвитку національної ідентичності України.

2.3. Вплив Орлика на розвиток козацької автономії та правових традицій

У перші десятиліття XVIII століття, після підписання Переяславської угоди 1654 року, Україна перебувала під сильним політичним і військовим впливом Московії, що суттєво обмежувало її автономію. Козацька держава втратила незалежність, і гетьманщина фактично стала васалом Росії. Однак Пилип Орлик, який став гетьманом після поразки Івана Мазепи в битві під Полтавою в 1709 році, не погодився з цим статусом і прагнув відновити козацьку автономію, залучаючи Швецію та інші європейські держави до підтримки своїх планів. Основною метою Орлика було збереження й утвердження політичної незалежності України, що стало основною темою його «Конституції прав і свобод Війська Запорозького». Документ, по суті, був спробою створити правову основу для об'єднання українських земель і забезпечення автономії Війська Запорозького в рамках союзу з Швецією. Орлик передбачав, що Україна повинна бути вільною від московського контролю, а гетьман і його старшина мали б володіти широкими повноваженнями в управлінні державою. Тому, закономірно, що Конституція Пилипа Орлика на розвиток козацької автономії та правових традицій, адже сформулювала унікальну модель влади.

«Пакти і Конституція прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року містили ряд важливих положень, що стосувалися як політичних, так і правових аспектів управління державою. У документі було визначено основи взаємодії між гетьманом і Військом Запорозьким, а також встановлено низку прав та свобод для громадян, зокрема козацтва та простого народу. Зокрема, Конституція обумовлювала права жінок козаків, забезпечувала захист від надмірних податків і повинностей для осіб, що залишалися вдовами або чия родина була на військовій службі [35, с. 30].

У своєму правовому контексті Конституція Орлика значною мірою відрізнялася від тогочасних політичних документів Європи. Вона не лише

відображала політичні ідеї, а й була спробою впровадження системи законів, що мали на меті захист прав людини, особливо тих верств суспільства, які найменше мали захисту. Важливим елементом Конституції було визначення територіальної цілісності та захист прав українських міст, а також земельної власності, що було одним з основних інструментів соціальної справедливості для козацтва та селянства.

Конституція Пилипа Орлика сформулювала модель організації державної влади в Україні, орієнтуючись на принцип поділу влади, що стало основою для подальшого розвитку правових систем. Вона може вважатися першою європейською конституцією в сучасному розумінні, адже в ній чітко визначені принципи державного устрою. Центральним аспектом Конституції є закріплення принципу визволення України від «чужого панування», що відповідало концепції державного суверенітету в сучасному розумінні. Орлик у своєму документі передбачав розподіл владних повноважень, що дозволяло створити єдиний і ефективний механізм управління державою [27, с. 64-65].

Щодо форми правління, Конституція Пилипа Орлика вперше проголосила республіканську форму правління в Україні, що було надзвичайно актуальним у період, коли в Європі домінували абсолютні та конституційні монархії. Шостий параграф Конституції чітко ставить питання про вибір між самодержавством і республікою, закріплюючи останнє як основну форму правління [42, с. 57].

Згідно з Конституцією, гетьман не був абсолютним монархом, його влада була обмежена Генеральною радою – законодавчим органом, склад якої формувався із представників генеральної та полкової старшини, а також заслужених козаків та депутатів від запорозького козацтва. Генеральна рада мала рівноправний статус з гетьманом, що гарантувало взаємний контроль та баланс сил у державному управлінні. Водночас, гетьману було заборонено підтримувати секретні зносини з іншими державами та вести таємне

листування, що забезпечувало прозорість його зовнішньої політики [41, с. 379].

Конституція також передбачала виборність полковників і сотників, що ще більше обмежувало абсолютну владу гетьмана, адже ці посадовці затверджувалися ним, але мали обрану основу для своєї діяльності. Генеральна рада мала право проводити сесії тричі на рік, під час яких розглядалися питання безпеки держави, загального блага та контролю над діяльністю гетьмана [6].

Виконавча влада зосереджувалася в руках гетьмана, але його можливості були суттєво обмежені, зокрема, він не мав права розпоряджатися державним скарбом, землями або здійснювати самостійну кадрову політику. Це обмеження повноважень гетьмана забезпечувало певний рівень стабільності та контролю з боку Генеральної ради, що підтверджує демократичний характер Конституції [22, с. 109].

Окрім політичних функцій, на гетьмана покладался ряд завдань, серед яких забезпечення повернення земель та річок Війська Запорозького під контроль, викорінення зловживань серед чиновництва, а також здійснення контролю за стягненням податків та розвитком релігійних інститутів. Це створювало додаткові умови для забезпечення прав людини і громадянина та сприяло верховенству права в Україні [35, с. 33].

Таким чином, можемо констатувати, що Конституція Пилипа Орлика є важливим правовим документом, що не лише сформулював принципи управління державою, але й закріпив ідеї про демократичні інститути та правовий контроль, що мало важливе значення для розвитку української політичної культури.

Сьомий параграф Конституції Пилипа Орлика детально розглядає судову владу, передбачаючи її незалежність. Згідно з Конституцією, гетьман не мав права самостійно карати осіб із власної ініціативи або з помсти. У разі порушення цих принципів, навіть випадково, справа підлягала розгляду Генеральним судом, який мав винести справедливе рішення, що повинно

було бути обов'язковим для всіх членів Війська Запорозького. Це підкреслює важливість рівності перед законом та верховенства права в державі [37, с. 31].

Особливістю судової системи було те, що Генеральний військовий суд мав повноваження розглядати кримінальні та інші справи щодо будь-якого громадянина Війська Запорозького. При цьому, наголошуємо, що всі органи влади мали дотримуватися лише законів, а гетьман не міг втручатися у судову практику, незалежно від того, хто був під судом – чи то генеральні старшини, полковники, чи рядові козаки. Військові справи перебували під юрисдикцією гетьмана [6].

Конституція Пилипа Орлика також підвищувала значення місцевого самоврядування, що стало реакцією на обмеження автономії України після її приєднання до Московії. Міста, що до цього часу користувалися магдебурзьким правом, отримали конституційні гарантії збереження своїх прав і привілеїв. В статті 13 зазначено, що Київ і інші українські міста повинні зберігати свої права і привілеї, надані їм раніше, і їх гідність мала бути підтверджена гетьманською владою [6].

Особливо важливими були положення, що стосувалися Запорозької Січі, що вказували на конституційну автономію цієї території в межах Української держави. Місцева адміністрація повинна була формуватися з виборних цивільних полковників та полкової старшини, а вибори полковників необхідно було узгоджувати з гетьманом, хоча він не мав права впливати на їх проведення [6].

Створення цивільного територіального устрою поряд з військовим було важливим кроком у розбудові України як держави. Введення терміну «повіт» замість «полк» і вибори полкових підскарбіїв двома соціальними групами – козаками та «простим людом» – стало важливим кроком до встановлення загального виборчого права [15, с. 33].

Отже, можемо погодитися з науковцями, що визначальним моментом Конституції була її побудова на принципах природного права та суспільного

договору, що відповідало ідеям Т. Гоббса. Договір між гетьманом, козаками та шведським королем Карлом XII, який став гарантом незалежності України, підкреслював добровільний характер об'єднання та правовий закріплення угоди [24, с. 197].

Проаналізувавши положення Конституції Пилипа Орлика, можемо констатувати, що ідеї, закладені Орликом, мали важливе значення не лише для України, а й для розвитку європейської правової думки. Конституція Орлика розглядалася як документ, який надавав особливе значення правам та свободам окремої людини в контексті тогочасних політичних реалій. Вона містила положення, що захищали як особисту свободу, так і право власності, що було не характерно для більшості інших політичних систем того часу, особливо на Сході Європи.

Необхідність збереження автономії Війська Запорозького в рамках союзу з Швецією відображала політичну реальність і боротьбу за національні інтереси в умовах зовнішнього тиску. Таким чином, Орлик намагався інтегрувати українські правові традиції в європейський контекст, що підтверджується зокрема прагненням створити стабільну систему самоврядування та правової захищеності громадян. Його Конституція була спробою узгодити місцеві традиції з європейськими ідеалами правової держави.

Значення Конституції Орлика важко переоцінити в контексті розвитку української державності. Вона стала основою для подальших правових традицій в Україні та сприяла формуванню ідеї національної автономії, яка була продовжена і в наступні століття. Хоча Конституція Орлика не змогла реалізуватися в повному обсязі через геополітичні обставини і тиск з боку Росії, її ідеї залишалися актуальними і надихали покоління українських політиків та мислителів. Ідеї автономії, прав людини, соціальної справедливості, закріплені в Конституції, стали частиною національної спадщини. Багато положень Орлика знайшли своє відображення в майбутніх документах, зокрема в Конституціях, прийнятих під час боротьби за

незалежність України в ХХ столітті. Позиція Орлика щодо правового захисту слабших верств суспільства, зокрема селянства та козаків, також стала важливим елементом в розвитку соціальних рухів в Україні в подальші етапи історії [44, с. 155].

Таким чином, Конституція Пилипа Орлика стала важливим етапом у розвитку козацької автономії та правових традицій України, заклавши основи для демократичного устрою держави. Вона визначала принципи поділу влади, незалежності суду та місцевого самоврядування, що стало основою для подальшого правового розвитку країни. Орлик вперше проголосив республіканський лад, обмежуючи повноваження гетьмана і підкреслюючи важливість Генеральної ради як парламенту. Він також встановив систему контролю за владою через вибори і судову незалежність, що забезпечувало справедливість та рівність перед законом. Конституція закріпила права та привілеї місцевих громад, зокрема міст, що до того часу користувались магдебурзьким правом, і обмежувала втручання центральної влади в їхні справи. Під впливом цих принципів, козацька автономія розвивалася на основах правової держави, що стало важливим внеском у формування української державності. Тому Конституція Пилипа Орлика залишалася важливим документом, що сформував правову традицію та сприяв розвитку автономії в Україні. Пилип Орлик не лише визначив напрямок розвитку козацької автономії, а й зробив вагомий внесок у формування української правової традиції. Його «Пакти і Конституція прав і свобод Війська Запорозького» залишаються важливим етапом в історії українського державотворення. Пилип Орлик виступав як правозахисник, реформатор та політичний лідер, чиї ідеї сприяли розвитку демократичних і правових традицій в Україні. Конституція Пилипа Орлика стала важливим кроком на шляху до державної незалежності і залишила значний слід у розвитку національної ідеї та правової культури України.

Висновки до Розділу 2

Дослідивши політико-правову діяльність Пилипа Орлика можна сформулювати наступні висновки.

1. Політичні погляди Пилипа Орлика мали значний вплив на розвиток української державності та політичної думки. Він був прибічником ідеї національної незалежності України та її правового устрою, що відображено в його «Пактах і Конституції прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року. Пилип Орлик пропонував поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки, що стало однією з перших спроб демократичного устрою в Європі. Водночас він наголошував на важливості прав громадян, захищаючи їх від свавілля влади. Його політичні ідеї також передбачали соціальну справедливість і рівність серед різних верств населення. Пилип Орлик прагнув міжнародної підтримки для відновлення української незалежності, звертаючись до європейських держав. Його ідеї стали основою для майбутніх національно-визвольних рухів в Україні, формуючи основи для демократичних процесів і боротьби за державну суверенність.

2. Прийняття «Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» 5 квітня 1710 року стало одним із ключових політичних актів, значення якого залишається актуальним і в наші дні. Саме в цей день було проголошено першу конституцію в історії України, а за оцінками фахівців, це була перша конституція держави в історії людства. Конституція Пилипа Орлика яскраво виражала національну ідею в політичному, правовому та філософському контекстах.

Унікальність цього документа полягає в тому, що він став відображенням історико-правового процесу в Україні на початку XVIII століття. Український народ, у контексті складних економічних, соціальних, культурних і геополітичних умов, усвідомив потребу в переході від традиційної системи суспільства, що ґрунтувалася на тісному зв'язку влади, власності, корпоративізму і фіксованих соціальних ролей, до більш сучасної

демократичної форми правління. «Пакти та Конституція прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року є важливим документом в історії України, що відображає прагнення до національної незалежності та соціальної справедливості.

Створена під проводом Пилипа Орлика, ця Конституція закріплювала концепцію обмеженого монархізму та права козаків на самоврядування. Вона підтверджувала автономність України під протекторатом Швеції, намагаючись позбавити країну від московської залежності. Документ містив конкретні положення, які забезпечували права та свободи простих громадян, таких як захист від експлуатації, соціальні гарантії для жінок та захист земельної власності. Він також передбачав реформи для ліквідації зловживань у торгівлі та ярмарковій діяльності. Конституція стала значущим кроком у розвитку правової та політичної думки в Україні, поєднуючи західні юридичні традиції з національними особливостями. Однак, реалізувати її положення в умовах політичної нестабільності не вдалося, що призвело до подальших поразок в боротьбі за незалежність.

Незважаючи на це, «Пакти та Конституція» вплинули на майбутні правові документи та визначали основи для українського державотворення. Це була спроба створити правову державу, де панував би принцип верховенства права. Вона відображала прагнення до демократичних змін і була важливим етапом у розвитку національної ідентичності України.

3. Конституція Пилипа Орлика стала важливим етапом у розвитку козацької автономії та правових традицій України, заклавши основи для демократичного устрою держави. Вона визначала принципи поділу влади, незалежності суду та місцевого самоврядування, що стало основою для подальшого правового розвитку країни.

Пилип Орлик вперше проголосив республіканський лад, обмежуючи повноваження гетьмана і підкреслюючи важливість Генеральної ради як парламенту. Він також встановив систему контролю за владою через вибори і судову незалежність, що забезпечувало справедливість та рівність перед

законом. Конституція закріпила права та привілеї місцевих громад, зокрема міст, що до того часу користувались магдебурзьким правом, і обмежувала втручання центральної влади в їхні справи. Під впливом цих принципів, козацька автономія розвивалася на основах правової держави, що стало важливим внеском у формування української державності. Тому Конституція Пилипа Орлика залишалася важливим документом, що сформував правову традицію та сприяв розвитку автономії в Україні.

Пилип Орлик не лише визначив напрямок розвитку козацької автономії, а й зробив вагомий внесок у формування української правової традиції. Його «Пакти і Конституція прав і свобод Війська Запорозького» залишаються важливим етапом в історії українського державотворення. Орлик виступав як правозахисник, реформатор та політичний лідер, чії ідеї сприяли розвитку демократичних і правових традицій в Україні. Конституція Пилипа Орлика стала важливим кроком на шляху до державної незалежності і залишила значний слід у розвитку національної ідеї та правової культури України.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ СПАДОК ПИЛИПА ОРЛИКА

3.1. Вплив «Конституції» на подальший розвиток політичної думки в Україні

Конституція Пилипа Орлика, ухвалена 5 квітня 1710 року, стала однією з найважливіших віх в історії української державності та політичної думки. Вона не лише відображала потреби та реалії свого часу, але й заклала основи для подальшого розвитку політичних і правових концепцій, що суттєво вплинули на українську політичну думку в наступні століття. Конституція Орлика є не лише документом, що визначав структуру влади в козацькому державному утворенні, але й важливим кроком до формування демократичних і правових засад для майбутньої України. Тому, на наше переконання, потрібно визначити, яку роль відіграла Конституція Пилипа Орлика на подальший розвиток політичної думки в Україні.

Перш за все потрібно зазначити, що однією з основних ідей Конституції Пилипа Орлика було встановлення принципу поділу влади, що стало основою для формування правової та політичної культури в Україні. Орлик, проголосивши, що державна влада має бути поділена між гілками, закріплював важливість механізмів контролю і балансу. Гетьман, хоча й залишався головою держави, тепер мав обмежені повноваження, а Генеральна рада, яка складалася з представників старшини та інших впливових осіб, мала законодавчу функцію [43, с. 87].

Таким чином, Конституція вперше в українській історії передбачала механізм стримувань і противаг, що пізніше стане основою для розвитку конституційної думки в Україні. На нашу думку, запровадженні механізму стримувань і противаг в Конституції Пилипа Орлика мало великий вплив не тільки на українську політико-правову ідею, але й на світову, оскільки тільки через вісімдесят років ці ідеї знайшли своє закріплення в перших світових Конституціях, а саме в Конституції США чи Польщі.

Значний вплив Конституція Пилипа Орлика відіграла на розвиток судової влади. Особливу увагу привертає ідея незалежності судової влади, яку Орлик закріпив у своїй Конституції. Створення Генерального суду, який мав бути незалежним від волі гетьмана, ставить перед українським суспільством важливу задачу: розвиток правосуддя, що не залежить від політичної кон'юнктури. Це ставало основою для подальшого розвитку правових традицій і підвищення рівня правової свідомості в українському суспільстві. В майбутньому ці ідеї вплинули на розуміння ролі судової влади в демократичному суспільстві і стали частиною національної традиції правосуддя в Україні.

Конституція Пилипа Орлика також мала значний вплив на розвиток політичної думки в контексті національної ідентичності та автономії України.

Варто зазначити, що Пилип Орлик проголошував принцип державного суверенітету, закріплюючи право українського народу на незалежність і самовизначення. Це стало потужним імпульсом для розвитку національної ідеї, що знайшло своє відображення в багатьох політичних рухах наступних століть. Ідеї незалежності та суверенітету, закріплені в Конституції Орлика, стали основою для боротьби за державність, яка розпочалася ще в період гетьманщини та продовжувалася протягом століть, зокрема під час національно-визвольних рухів XIX та XX століть і остаточно втілилась вже в часи незалежності, адже в Конституції України 1996 року багато положень Конституції Пилипа Орлика знайшло своє відображення і практичне застосування [49, с. 257].

Не менш важливим є й те, що Конституція Орлика передбачала систему місцевого самоврядування. Міста України, що мали магдебурзьке право, отримали можливість зберігати свої привілеї та автономію, що стало важливим етапом у розвитку політичної культури. Це підкреслювало важливість місцевих громад у політичній системі, а також підтримувало ідею

децентралізації влади, що стане актуальним і для майбутніх політичних реформ в Україні.

Крім того, Конституція Пилипа Орлика стала важливим етапом у розвитку виборчих прав та представницької демократії в Україні. Так, зокрема саме Пилип Орлик запровадив виборність посадовців, таких як полковники та старшини, що дозволяло залучати широкий прошарок суспільства до політичного життя. Це стало важливим етапом на шляху до формування політичної культури, яка передбачала активну участь громадян у політичному житті своєї країни. Щоправда, хоча в Конституції Пилипа Орлика виборче право обмежувалося певними категоріями населення, зокрема чоловіками, це стало важливим кроком до розширення політичних прав.

Звісно, Конституція Пилипа Орлика була не тільки політичним документом, але й ідеологічним маніфестом, що вплине на формування демократичних поглядів в Україні. Вона містила в собі основи природного права і концепції суспільного договору, що знайшло своє відображення в політичних філософіях XVIII-XIX століть. Підписана гетьманом Орликом, вона стала символом боротьби за права людини, за обмеження авторитарної влади та за реалізацію принципів громадянських свобод [1, с. 310-311].

Незважаючи на те, що Конституція Орлика не була втілена в повному обсязі через політичні обставини свого часу, її ідеї продовжували розвиватися і ставати основою для наступних поколінь політичних лідерів і мислителів. Вона стала символом національної єдності і боротьби за права та свободи, що згодом стало важливою частиною української політичної ідентичності.

Таким чином, Конституція Пилипа Орлика суттєво вплинула на розвиток політичної думки в Україні, заклавши основи для формування демократичних і правових принципів. Її ідеї про поділ влади, незалежність судової системи та обмеження влади гетьмана стали важливими етапами на шляху до розбудови правової держави. Водночас, закріплення принципів

національного суверенітету і місцевого самоврядування сприяло розвитку національної ідеї та підтримці автономії України. Незважаючи на те, що Конституція не була повністю реалізована, її положення стали основою для політичних рухів, що прагнули до незалежності і демократії в наступні століття. Ідеї, закладені в Конституції Пилипа Орлика, мали довгостроковий вплив на політичну та правову культуру України. Ідеї про поділ влади, незалежність суду, децентралізацію, місцеве самоврядування, виборні права та національний суверенітет стали основою для розвитку демократичних принципів і правових традицій, що впливали на політичний процес в Україні протягом наступних століть. Вони знайшли своє відображення в боротьбі за незалежність і в становленні правової держави в Україні в XX і XXI століттях і в Конституції України 1996 року.

3.2. Пилип Орлик і становлення української національної ідеї

Пилип Орлик – це одна з найбільш яскравих і водночас недооцінених постатей в історії України. При цьому, як гетьман Війська Запорозького, він не тільки боронив державні інтереси, але й став одним з головних ідеологів української національної ідеї на етапі, коли українська нація перебувала під загрозою знищення. Конституція Пилипа Орлика, прийнята в 1710 році, є одним з основоположних документів, що заклали основу для формування української національної ідеї. Пилип Орлик не лише сприяв розвитку державницької думки, але й вплинув на формування концептуальних засад для боротьби за національну автономію, державність та права українського народу [25, с. 117]. Тому, в цілому, потрібно зазначити, що Пилип Орлик відіграв неймовірно важливу роль в формуванні української ідентичності та національної ідеї.

Перш за все слід вказати, що Пилип Орлик народився в досить складний історичний період, коли українська земля була поділена між двома імперіями – Московією та Річчю Посполитою. Козацтво, яке довгий час

виступало опорою української державності, втратило свою автономію внаслідок численних воєн і політичних інтриг. Таким чином, безпосередньо після поразки в Другій Чигиринській війні (1677-1678 років) та наслідків зради української еліти, Україна опинилася під повним контролем Московії, що створювало вкрай важку ситуацію для розвитку української національної ідеї. Після знищення Запорозької Січі та ліквідації автономії Лівобережної України, політична і національна ситуація ставала насамперед все більш безнадійною.

Проте Пилип Орлик став символом опору і активним продовжувачем ідей Івана Мазепи. Його обрання гетьманом в 1710 році після втечі до Криму та згодом до Туреччини стало не тільки політичним жестом, але й символом боротьби за незалежність. Але навіть у вигнанні, Пилип Орлик створив концепцію відновлення незалежної української держави, заснованої на принципах демократичного правління, соціальної справедливості та національної автономії.

Основним документом, який відображає політичні погляди Орлика та його бачення розвитку української національної ідеї, є його Конституція, прийнята 5 квітня 1710 року. Тому саме, Конституція Пилипа Орлика 1710 року стала основою української національної ідеї. Це була перша в історії України спроба створити правову основу для української держави, що була б незалежною від Московії та іноземного впливу. Конституція Пилипа Орлика мала на меті відновлення української політичної автономії та створення ефективної системи управління, яка б дозволила зберегти національні інтереси [13, с. 11].

Один із ключових аспектів Конституції – це принципи суверенітету та незалежності, які Пилип Орлик заклав у основу державного ладу. Він проголосив, що Україна має бути вільною від будь-якого чужого панування, а її територіальна цілісність та незалежність повинні бути захищені. Саме в Конституції Пилипа Орлика було чітко сформульовано бачення української нації як суверенної та незалежної політичної одиниці, що, на жаль, не було

втілене через зовнішні обставини, але стало важливим ідеологічним орієнтиром для наступних поколінь українців.

Разом з тим, успіхом було те, що Пилип Орлик прагнув створити модель державного управління, яка б відзначалась розподілом влади, підкреслюючи важливість парламентської системи та обмеження повноважень гетьмана. Він надавав важливе значення участі козацтва та старшини в управлінні державою, що можна вважати першим кроком до розвитку політичної культури, де важливе значення мала думка народу. Ці положення Конституції Пилипа Орлика мали велике значення для розвитку національної ідеї, оскільки вони пропонували новий тип політичного устрою, в якому представники української еліти разом із народом визначають долю своєї держави [38, с. 215].

Одним з найважливіших аспектів Конституції Орлика є те, що вона не лише передбачала політичну автономію України, а й започаткувала нову концепцію національної ідеї. Орлик не просто прагнув до відновлення старих козацьких прав, але й виразив глибоке розуміння того, що для розвитку нації необхідно мати власне державне управління, яке базується на принципах демократії, правопорядку та економічної самодостатності. Тому, можемо констатувати, що національна ідея української держави здобула свій розвиток через Конституцію Орлика.

Як зазначають науковці, дуже важливим елементом національної ідеї Пилипа Орлика було визнання самоідентифікації українців як окремої нації з власною культурною та політичною традицією. Під його керівництвом українці стали більш усвідомленими в питанні своєї національної гідності та прав. При цьому, Пилип Орлик, навіть у вигнанні, зумів продовжити боротьбу за українську державність, ставши символом для майбутніх поколінь борців за свободу та незалежність. Його Конституція не була лише юридичним документом; це була програма національного відродження, яка дала поштовх для розвитку політичної думки в Україні, яка заклала

фундаментальний вплив Орлика на подальший розвиток політичної думки в Україні [17, с. 219].

Ідеї, закладені в Конституції Орлика, стали підґрунтям для подальшого розвитку української національної ідеї. Після поразки Орлика та його опонентів від Москви, ці ідеї продовжували жити в національному русі, що розгортався впродовж XVIII–XIX століть. Вони надихали представників української інтелігенції, таких як Іван Мазепа, Тарас Шевченко, Михайло Грушевський, які в різний час ставали на захист ідеї незалежної української держави.

Протягом століть після смерті Орлика його ідеї про автономію, національну ідентичність і демократичний лад все більше вкорінювались у політичній свідомості українців. Справжній прорив у втіленні цих ідей стався під час революційних подій XX століття, зокрема, під час боротьби за незалежність в 1917-1921 роках, а також під час здобуття незалежності в 1991 році і безпосередньо прийнятті Конституції України 1996 року.

Таким чином, Пилип Орлик відіграв ключову роль у формуванні української національної ідеї, заклавши основи для боротьби за незалежність і суверенітет України. Його Конституція 1710 року стала першим документом, який чітко окреслив принципи самовизначення та автономії української держави. Пилип Орлик не лише виступав за відновлення козацьких прав, а й пропонував моделі управління, що базувалися на принципах демократії та правопорядку. Пилип Орлик і його Конституція стали основними стовпами для розвитку української національної ідеї. Його розуміння національної суверенітету, демократії, правового порядку та політичної автономії створило ті концептуальні засади, які згодом лягли в основу українського національного руху та незалежності. Пилип Орлик був не лише політичним лідером, але й ідеологом, чиї ідеї стали важливим поштовхом для розвитку національної свідомості та боротьби за незалежність українського народу. Пилип Орлик залишив нам спадщину, яка не тільки визначила шлях до державності, але й стала невід'ємною частиною

нашої національної пам'яті та стала основою для руху до національної автономії та державності.

3.3. Вплив Пилипа Орлика на пізніші політичні рухи та революційні події в Україні

Пилип Орлик – одна з найяскравіших постатей в історії української політичної думки, який здійснив значний вплив на формування національної свідомості та ідеології боротьби за незалежність. Тому, закономірно, що безпосередньо Пилип Орлик, як один із основоположників української політичної думки, мав значний вплив на пізніші політичні рухи та революційні події в Україні у XVIII столітті. Його діяльність і, зокрема, Конституція 1710 року стали символом боротьби за незалежність та автономію, що знайшло своє відображення в подальших спробах відновити козацькі права та свободи. Тому проаналізуємо вплив Пилипа Орлика на пізніші політичні рухи та революційні події в Україні, адже його діяльність вплинула на ці процеси протягом наступних трьох століть.

Загальновідомо, що Пилип Орлик залишив глибокий слід у політичній свідомості України, що проявилось в численних спробах відновлення козацької автономії та боротьбі за незалежність від Московії. Конституція Пилипа Орлика, яка пропонувала поділ влади, обмеження гетьманської влади, а також закріплення прав і свобод для різних соціальних верств, стала основою для майбутніх політичних рухів. Під його впливом стали виникати рухи, які прагнули до більшої політичної свободи, зокрема, козацькі повстання, як, наприклад, Коліївщина (1768 р.) та інші спроби боротьби за автономію [30, с. 48].

Разом з тим, ідеї Пилипа Орлика про необхідність самовизначення та захисту національних інтересів знаходили відображення і в інтелектуальних колах того часу. Політичні діячі, ідеологи, та інші представники старшини, часто зверталися до спадщини Пилипа Орлика, вважаючи його прагнення до

автономії та незалежності актуальними в боротьбі проти абсолютизму Росії та інших зовнішніх загроз.

Окрім того, політичні теорії Орлика про республіканське управління, обмеження влади гетьмана, незалежність суду та участь різних соціальних верств у політичному процесі стали важливим елементом для подальшої революційної діяльності в Україні. Тому, закономірно, що вони значною мірою визначали політичну культуру та ідеї, що сприяли розвитку національної свідомості, що в свою чергу призводило до різноманітних протестних рухів та революційних спроб в українських землях, таких як спроби боротьби за автономію в середині XVIII століття та наприкінці століття в рамках народних рухів і повстань.

Загалом, Пилип Орлик став символом незламної боротьби за національні інтереси України і його ідеї знайшли своє продовження в пізнішій боротьбі за автономію та незалежність, залишаючи в історії України важливу політичну спадщину. Тому, закономірно, що в XIX столітті навіть після втрати автономії Гетьманщини ідеї Пилипа Орлика закладені в Конституції продовжили бути актуальними для української опозиції.

В XIX столітті, після падіння автономії Гетьманщини, Україна перебувала під контролем Російської імперії, і будь-які спроби відновлення незалежності натрапляли на жорстке придушення. Проте, попри це, ідеї Орлика знайшли своє відображення в численних політичних та соціальних рухах того часу [14, с. 30].

Один з найбільш виразних прикладів – участь українців у рухах, спрямованих на боротьбу за права людини та національні інтереси, таких як декабристський рух, який виник в імперії в першій половині 19 століття. Хоча декабристи, зокрема, не висловлювали явно українську національну програму, серед них були люди, які прагнули до демократичних реформ і обмеження влади імператора, а також підтримки автономії українських земель. Саме тому, відмічаємо, що ідеї Орлика про обмеження влади, роль

виборних органів і незалежність суду стали основою для більшості подібних рухів.

Особливо важливою є спадщина Орлика для подій середини 19 століття, коли в Україні почали зароджуватися перші українські політичні та національно-культурні рухи. Важливе значення мала діяльність таких діячів, як Тарас Шевченко, який у своїх творах відкрито висловлював ідеї національної свободи і незалежності України. У його поезії постійно звучать мотиви боротьби за право на самовизначення, що було безпосередньо пов'язано з ідеями Пилипа Орлика, зокрема про державну автономію та незалежність.

В 60-70-х роках XIX століття, коли на українських землях виникли перші революційні організації, такі як «Руська трійця», «Кирило-Мефодіївське братство», ідеї Пилипа Орлика також відіграли важливу роль. Мотиви козацької автономії та боротьби проти імперського гніту стали основою для національно-визвольної боротьби, що тривала в Україні у другій половині століття.

В подальшому, вже в кінці XIX століття та на початку XX століття, коли в Україні активізувались революційні рухи, ідеї Орлика стали важливим символом для українських націоналістів, соціалістів та революціонерів. У ці часи боротьба за автономію набула нових форм, адже різні політичні течії прагнули досягнути незалежності або хоча б до автономії в рамках російської чи австрійської імперії [23, с. 57].

Разом з тим, в XX столітті почався новий етап в історії розвитку держави в цілому. Революція 1905 року в Російській імперії дала новий поштовх для українських політичних рухів. Відродження української національної свідомості було нерозривно пов'язано з ідеями про обмеження централізованої влади, підтримку прав національних меншин і створення більш автономних форм управління, що базувалися на принципах, закріплених Пилипом Орликом у його Конституції. Під час цього періоду навіть у найрадикальніших середовищах, таких як українські соціалісти,

спостерігався інтерес до козацької спадщини та історичних моделей державотворення, які пропагував Орлик.

У ХХ столітті спадщина Орлика стала одним із символів боротьби за національну незалежність України. Після багатьох років під контролем Російської імперії та її наступника – СРСР, український народ знову став на шлях боротьби за свою державність. Особливо яскраво ідеї Пилипа Орлика відображались у подіях Української революції 1917-1921 років, коли українці прагнули відновлення державної незалежності та національної автономії. Конституційні принципи Орлика про обмеження централізованої влади та національну автономію стали важливою складовою ідеології Української Центральної Ради та гетьманщини Павла Скоропадського. Це було перше велике відродження національної ідеї в Україні після століть імперського поневолення.

Як і в часи Пилипа Орлика, центральним питанням було національне самовизначення, питання автономії та суверенітету. Конституція Орлика була символом того, що український народ не раз і не два намагався створити власну незалежну державу, а боротьба за неї залишалася непереможною частиною національного духу. У цей період ідеї Орлика стають невід'ємною частиною ідеології визвольного руху, що шукає шляхи до незалежності та справедливості для українського народу [29, с. 411].

Попри те, що Україна впродовж ХХ століття перебувала під контролем СРСР, ідеї Пилипа Орлика не втратили своєї значущості. Вони стали важливим елементом антирадянських рухів, що виникали в Україні в середині та наприкінці століття. Ідеї автономії, обмеження влади та боротьби за права націй стали основними гаслами для таких рухів, як «Самостійна Україна» та український національний рух в еміграції, а також для дисидентських груп у самій Україні.

Ідеї Пилипа Орлика також мали суттєвий вплив на дисидентський рух в Україні. Українські дисиденти, які виступали проти тоталітарного режиму, часто апелювали до ідеалів, закладених Пилипом Орликом, зокрема до його

вимог щодо національної автономії та прав людини. В умовах радянського тоталітаризму, де відсутність політичних свобод і репресії проти будь-якої форми незалежної думки були нормою, спадщина Орлика служила як моральний орієнтир для тих, хто прагнув до політичних реформ, прав людини та відновлення української державності.

Однак все ж таки, найбільший вплив спадщина Пилипа Орлика мала на події кінця XX століття, коли після десятиліть радянської влади Україна врешті здобула свою незалежність. У 1991 році, коли Україна проголосила незалежність від СРСР, ідеї Орлика стали основою для розбудови нової політичної нації, зокрема в аспекті розподілу влади, забезпечення прав людини та демократичного устрою. Конституція Орлика, яка вже давно стала символом національного самовизначення, дала можливість українцям осмислити свою історію боротьби за свободу та автономію, а також стала джерелом натхнення для сучасних українських політичних ідеологів [12, с. 57].

Ідеї Орлика, його прагнення до обмеження централізованої влади, встановлення демократичного управління та прав людини стали частиною новітнього політичного ландшафту України.

У 1996 році прийняття Конституції незалежної України закріпило принципи, що нагадують ідеї Орлика – розподіл влади, права громадян та обмеження авторитаризму. Таким чином, Орлик став символом того, що боротьба за незалежність і гідність України тривала століттями, і його спадщина не була марною [15, с. 33].

Таким чином, можемо зробити висновок, що вплив Пилипа Орлика на пізніші політичні рухи та революційні події в Україні був значним і багатограним. Його Конституція 1710 року, хоча і не була реалізована, стала основою для розвитку ідеї національної автономії та обмеження влади, що знайшло своє відображення в політичних рухах наступних століть. Пилип Орлик, своєю діяльністю та ідеями, заклав підвалини для розбудови української політичної та правової ідеї, що мала величезний вплив на пізніші

рухи та революційні події в Україні. Його Конституція стала першим кроком до формування концепції українського національного державництва і відновлення автономії, що у XIX столітті знайшло своє відображення в численних політичних, соціальних та культурних рухах. Всі ці рухи, що прагнули до національної незалежності, через століття продовжували вести боротьбу за ідеали, які заклав Орлик: обмеження централізованої влади, розвиток місцевого самоврядування та незалежність України. Спадщина Пилипа Орлика мала великий вплив на подальший розвиток національної ідеї і стала важливим етапом у формуванні української державності. Пилип Орлик, незважаючи на невдалу практичну реалізацію своєї Конституції, став однією з основних постатей української історії, чия спадщина мала глибокий вплив на пізніші політичні рухи та революційні події в Україні. Його ідеї про автономію, обмеження централізованої влади та національне самовизначення не втратили своєї актуальності в XX столітті, коли Україна знову і знову ставала на шлях боротьби за незалежність. Ці ідеї стали частиною національної ідеї, що сформувала політичну основу України в епоху незалежності, та залишаються важливими і в сьогоденні, коли українці продовжують боротьбу за свою свободу і гідність у війні проти росії. Боротьба проти російської агресії в 2022-2025 роках є прямим продовженням боротьби за ті самі цінності, які Пилип Орлик проголосив понад триста років тому. Збройний опір росії, зокрема у контексті українського патріотизму та боротьби за національну ідентичність, є логічним продовженням його політичних ідеалів. Спадщина Пилипа Орлика надихала багатьох українців, що боролися за свободу своєї держави і підтримували ідею незалежності. Отже, хоча Пилип Орлик не мав прямого впливу на події XXI століття, його ідеї про незалежність та боротьбу за державні права стали моральним орієнтиром для сучасних українців у їхній боротьбі з агресором.

Висновки до Розділу 3

Таким чином, проаналізувавши політико-правовий спадок Пилипа Орлика можна зробити такі висновки.

1. Конституція Пилипа Орлика суттєво вплинула на розвиток політичної думки в Україні, заклавши основи для формування демократичних і правових принципів. Її ідеї про поділ влади, незалежність судової системи та обмеження влади гетьмана стали важливими етапами на шляху до розбудови правової держави. Водночас, закріплення принципів національного суверенітету і місцевого самоврядування сприяло розвитку національної ідеї та підтримці автономії України.

Незважаючи на те, що Конституція не була повністю реалізована, її положення стали основою для політичних рухів, що прагнули до незалежності і демократії в наступні століття. Ідеї, закладені в Конституції Пилипа Орлика, мали довгостроковий вплив на політичну та правову культуру України. Ідеї про поділ влади, незалежність суду, децентралізацію, місцеве самоврядування, виборні права та національний суверенітет стали основою для розвитку демократичних принципів і правових традицій, що впливали на політичний процес в Україні протягом наступних століть. Вони знайшли своє відображення в боротьбі за незалежність і в становленні правової держави в Україні в XX і XXI століттях і в Конституції України 1996 року.

2. Пилип Орлик відіграв ключову роль у формуванні української національної ідеї, заклавши основи для боротьби за незалежність і суверенітет України. Його Конституція 1710 року стала першим документом, який чітко окреслив принципи самовизначення та автономії української держави. Пилип Орлик не лише виступав за відновлення козацьких прав, а й пропонував моделі управління, що базувалися на принципах демократії та правопорядку.

Пилип Орлик і його Конституція стали основними стовпами для розвитку української національної ідеї. Його розуміння національної суверенітету, демократії, правового порядку та політичної автономії створило ті концептуальні засади, які згодом лягли в основу українського національного руху та незалежності. Пилип Орлик був не лише політичним лідером, але й ідеологом, чії ідеї стали важливим поштовхом для розвитку національної свідомості та боротьби за незалежність українського народу.

Пилип Орлик залишив нам спадщину, яка не тільки визначила шлях до державності, але й стала невід'ємною частиною нашої національної пам'яті та стала основою для руху до національної автономії та державності.

3. Вплив Пилипа Орлика на пізніші політичні рухи та революційні події в Україні був значним і багатограним. Його Конституція 1710 року, хоча і не була реалізована, стала основою для розвитку ідеї національної автономії та обмеження влади, що знайшло своє відображення в політичних рухах наступних століть.

Пилип Орлик, своєю діяльністю та ідеями, заклав підвалини для розбудови української політичної та правової ідеї, що мала величезний вплив на пізніші рухи та революційні події в Україні. Його Конституція стала першим кроком до формування концепції українського національного державництва і відновлення автономії, що у XIX столітті знайшло своє відображення в численних політичних, соціальних та культурних рухах. Всі ці рухи, що прагнули до національної незалежності, через століття продовжували вести боротьбу за ідеали, які заклав Орлик: обмеження централізованої влади, розвиток місцевого самоврядування та незалежність України.

Спадщина Пилипа Орлика мала великий вплив на подальший розвиток національної ідеї і стала важливим етапом у формуванні української державності. Пилип Орлик, незважаючи на невдалу практичну реалізацію своєї Конституції, став однією з основних постатей української історії, чия спадщина мала глибокий вплив на пізніші політичні рухи та революційні

події в Україні. Його ідеї про автономію, обмеження централізованої влади та національне самовизначення не втратили своєї актуальності в XX столітті, коли Україна знову і знову ставала на шлях боротьби за незалежність. Ці ідеї стали частиною національної ідеї, що сформувала політичну основу України в епоху незалежності, та залишаються важливими і в сьогоденні, коли українці продовжують боротьбу за свою свободу і гідність у війні проти росії.

Боротьба проти російської агресії в 2022-2025 роках є прямим продовженням боротьби за ті самі цінності, які Пилип Орлик проголосив понад триста років тому. Збройний опір росії, зокрема у контексті українського патріотизму та боротьби за національну ідентичність, є логічним продовженням його політичних ідеалів. Спадщина Пилипа Орлика надихала багатьох українців, що боролися за свободу своєї держави і підтримували ідею незалежності. Отже, хоча Пилип Орлик не мав прямого впливу на події XXI століття, його ідеї про незалежність та боротьбу за державні права стали моральним орієнтиром для сучасних українців у їхній боротьбі з агресором.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в кваліфікаційній роботі представлено комплексне дослідження політико-правової діяльності Пилипа Орлика. В підсумку зроблено наступні висновки.

1. Біографія Пилипа Орлика – це не лише історія життя конкретної особистості, а й важливий розділ у розвитку української політико-правової думки. Він був людиною, яка не лише мріяла про вільну Україну, а й створювала реальні правові та політичні механізми для досягнення цієї мети. Його «Конституція» залишається символом українського державотворення, а дипломатичний талант і вміння стратегічно мислити роблять його постать актуальною й сьогодні. Пилип Орлик залишив по собі багатий політичний та правовий спадок. Його Конституція стала яскравим прикладом ранньої демократії та розділення влад.

Дипломатична діяльність Орлика продемонструвала його відданість ідеї незалежної української держави та готовність боротися за неї до кінця свого життя. Постать Пилипа Орлика є символом політичної мужності, мудрості та патріотизму. Його діяльність і сьогодні залишається важливим джерелом натхнення для сучасних українців. Пилип Орлик – це політик, дипломат і мислитель, чия спадщина є невід'ємною частиною національної пам'яті та фундаментом для подальшого розвитку української державності.

2. На початку XVIII століття політична ситуація в Україні була вкрай нестабільною через постійне протистояння між Московським царством, Річчю Посполитою, Османською імперією та Шведським королівством за контроль над українськими землями. Гетьманщина зберігала обмежену автономію, але Московія поступово посилювала контроль над її внутрішніми справами.

Співпраця Івана Мазепи зі шведським королем Карлом XII стала спробою звільнити Україну від московського ярма, однак завершилася поразкою у Полтавській битві 1709 року. Це призвело до жорстоких

репресій, обмеження прав козацтва та руйнування української державності. З одного боку, це був час руйнувань, репресій і поступової втрати автономії під тиском Московського царства. З іншого боку, це був період героїчної боротьби за незалежність під проводом Івана Мазепи та Пилипа Орлика.

Незважаючи на невдачі, ідея української державності продовжувала жити, знаходячи свій розвиток у політико-правових документах, культурній спадщині та свідомості українського народу. Цей період став важливим уроком для майбутніх поколінь борців за свободу та незалежність України.

3. Роль Пилипа Орлика в історії козацької державності є надзвичайно вагомою. Пилип Орлик відіграв важливу роль у збереженні ідеї української державності під час складного періоду після поразки у Полтавській битві. Як гетьман у вигнанні, він створив «Пакти і Конституцію прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року – перший конституційний документ, який заклав основи демократичного устрою. Пилип Орлик активно працював над пошуком міжнародної підтримки для визволення України від московського панування, укладаючи союзи з Османською імперією та європейськими монархами. Його дипломатичні зусилля та ідейна спадщина надихали майбутні покоління борців за незалежність України. Пилип Орлик став символом незламності в боротьбі за свободу та державність українського народу.

4. Політичні погляди Пилипа Орлика мали значний вплив на розвиток української державності та політичної думки. Він був прибічником ідеї національної незалежності України та її правового устрою, що відображено в його «Пактах і Конституції прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року. Пилип Орлик пропонував поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки, що стало однією з перших спроб демократичного устрою в Європі. Водночас він наголошував на важливості прав громадян, захищаючи їх від свавілля влади. Його політичні ідеї також передбачали соціальну справедливість і рівність серед різних верств населення. Пилип Орлик прагнув міжнародної підтримки для відновлення української незалежності,

звертаючись до європейських держав. Його ідеї стали основою для майбутніх національно-визвольних рухів в Україні, формуючи основи для демократичних процесів і боротьби за державну суверенність.

5. Прийняття «Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» 5 квітня 1710 року стало одним із ключових політичних актів, значення якого залишається актуальним і в наші дні. Саме в цей день було проголошено першу конституцію в історії України, а за оцінками фахівців, це була перша конституція держави в історії людства. Конституція Пилипа Орлика яскраво виражала національну ідею в політичному, правовому та філософському контекстах.

Унікальність цього документа полягає в тому, що він став відображенням історико-правового процесу в Україні на початку XVIII століття. Український народ, у контексті складних економічних, соціальних, культурних і геополітичних умов, усвідомив потребу в переході від традиційної системи суспільства, що ґрунтувалася на тісному зв'язку влади, власності, корпоративізму і фіксованих соціальних ролей, до більш сучасної демократичної форми правління. «Пакти та Конституція прав і свобод Війська Запорозького» 1710 року є важливим документом в історії України, що відображає прагнення до національної незалежності та соціальної справедливості.

Створена під проводом Пилипа Орлика, ця Конституція закріплювала концепцію обмеженого монархізму та права козаків на самоврядування. Вона підтверджувала автономність України під протекторатом Швеції, намагаючись позбавити країну від московської залежності. Документ містив конкретні положення, які забезпечували права та свободи простих громадян, таких як захист від експлуатації, соціальні гарантії для жінок та захист земельної власності. Він також передбачав реформи для ліквідації зловживань у торгівлі та ярмарковій діяльності. Конституція стала значущим кроком у розвитку правової та політичної думки в Україні, поєднуючи західні юридичні традиції з національними особливостями. Однак,

реалізувати її положення в умовах політичної нестабільності не вдалося, що призвело до подальших поразок в боротьбі за незалежність.

Незважаючи на це, «Пакти та Конституція» вплинули на майбутні правові документи та визначали основи для українського державотворення. Це була спроба створити правову державу, де панував би принцип верховенства права. Вона відображала прагнення до демократичних змін і була важливим етапом у розвитку національної ідентичності України.

6. Конституція Пилипа Орлика стала важливим етапом у розвитку козацької автономії та правових традицій України, заклавши основи для демократичного устрою держави. Вона визначала принципи поділу влади, незалежності суду та місцевого самоврядування, що стало основою для подальшого правового розвитку країни.

Пилип Орлик вперше проголосив республіканський лад, обмежуючи повноваження гетьмана і підкреслюючи важливість Генеральної ради як парламенту. Він також встановив систему контролю за владою через вибори і судову незалежність, що забезпечувало справедливість та рівність перед законом. Конституція закріпила права та привілеї місцевих громад, зокрема міст, що до того часу користувались магдебурзьким правом, і обмежувала втручання центральної влади в їхні справи. Під впливом цих принципів, козацька автономія розвивалася на основах правової держави, що стало важливим внеском у формування української державності. Тому Конституція Пилипа Орлика залишалася важливим документом, що сформував правову традицію та сприяв розвитку автономії в Україні.

Пилип Орлик не лише визначив напрямок розвитку козацької автономії, а й зробив вагомий внесок у формування української правової традиції. Його «Пакти і Конституція прав і свобод Війська Запорозького» залишаються важливим етапом в історії українського державотворення. Орлик виступав як правозахисник, реформатор та політичний лідер, чії ідеї сприяли розвитку демократичних і правових традицій в Україні. Конституція Пилипа Орлика стала важливим кроком на шляху до державної незалежності

і залишила значний слід у розвитку національної ідеї та правової культури України.

7. Конституція Пилипа Орлика суттєво вплинула на розвиток політичної думки в Україні, заклавши основи для формування демократичних і правових принципів. Її ідеї про поділ влади, незалежність судової системи та обмеження влади гетьмана стали важливими етапами на шляху до розбудови правової держави. Водночас, закріплення принципів національного суверенітету і місцевого самоврядування сприяло розвитку національної ідеї та підтримці автономії України.

Незважаючи на те, що Конституція не була повністю реалізована, її положення стали основою для політичних рухів, що прагнули до незалежності і демократії в наступні століття. Ідеї, закладені в Конституції Пилипа Орлика, мали довгостроковий вплив на політичну та правову культуру України. Ідеї про поділ влади, незалежність суду, децентралізацію, місцеве самоврядування, виборні права та національний суверенітет стали основою для розвитку демократичних принципів і правових традицій, що впливали на політичний процес в Україні протягом наступних століть. Вони знайшли своє відображення в боротьбі за незалежність і в становленні правової держави в Україні в XX і XXI століттях і в Конституції України 1996 року.

8. Пилип Орлик відіграв ключову роль у формуванні української національної ідеї, заклавши основи для боротьби за незалежність і суверенітет України. Його Конституція 1710 року стала першим документом, який чітко окреслив принципи самовизначення та автономії української держави. Пилип Орлик не лише виступав за відновлення козацьких прав, а й пропонував моделі управління, що базувалися на принципах демократії та правопорядку.

Пилип Орлик і його Конституція стали основними стовпами для розвитку української національної ідеї. Його розуміння національного суверенітету, демократії, правового порядку та політичної автономії

створило ті концептуальні засади, які згодом лягли в основу українського національного руху та незалежності. Пилип Орлик був не лише політичним лідером, але й ідеологом, чії ідеї стали важливим поштовхом для розвитку національної свідомості та боротьби за незалежність українського народу.

Пилип Орлик залишив нам спадщину, яка не тільки визначила шлях до державності, але й стала невід'ємною частиною нашої національної пам'яті та стала основою для руху до національної автономії та державності.

9. Вплив Пилипа Орлика на пізніші політичні рухи та революційні події в Україні був значним і багатограним. Його Конституція 1710 року, хоча і не була реалізована, стала основою для розвитку ідеї національної автономії та обмеження влади, що знайшло своє відображення в політичних рухах наступних століть.

Пилип Орлик, своєю діяльністю та ідеями, заклав підвалини для розбудови української політичної та правової ідеї, що мала величезний вплив на пізніші рухи та революційні події в Україні. Його Конституція стала першим кроком до формування концепції українського національного державництва і відновлення автономії, що у XIX столітті знайшло своє відображення в численних політичних, соціальних та культурних рухах. Всі ці рухи, що прагнули до національної незалежності, через століття продовжували вести боротьбу за ідеали, які заклав Орлик: обмеження централізованої влади, розвиток місцевого самоврядування та незалежність України.

Спадщина Пилипа Орлика мала великий вплив на подальший розвиток національної ідеї і стала важливим етапом у формуванні української державності. Пилип Орлик, незважаючи на невдалу практичну реалізацію своєї Конституції, став однією з основних постатей української історії, чия спадщина мала глибокий вплив на пізніші політичні рухи та революційні події в Україні. Його ідеї про автономію, обмеження централізованої влади та національне самовизначення не втратили своєї актуальності в XX столітті, коли Україна знову і знову ставала на шлях боротьби за незалежність. Ці ідеї

стали частиною національної ідеї, що сформувала політичну основу України в епоху незалежності, та залишаються важливими і в сьогоденні, коли українці продовжують боротьбу за свою свободу і гідність у війні проти росії.

Боротьба проти російської агресії в 2022-2025 роках є прямим продовженням боротьби за ті самі цінності, які Пилип Орлик проголосив понад триста років тому. Збройний опір росії, зокрема у контексті українського патріотизму та боротьби за національну ідентичність, є логічним продовженням його політичних ідеалів. Спадщина Пилипа Орлика надихала багатьох українців, що боролися за свободу своєї держави і підтримували ідею незалежності. Отже, хоча Пилип Орлик не мав прямого впливу на події ХХІ століття, його ідеї про незалежність та боротьбу за державні права стали моральним орієнтиром для сучасних українців у їхній боротьбі з агресором.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоцерківський В. Історія України: Навчальний посібник. 3-е вид., виправлене і доп.. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 535 с.
2. Бойко О. Історія України: Навчальний посібник. 3-тє вид., випр., доп.. Київ: Академвидав, 2004. 687 с.
3. Вовк О. Б. Конституція Пилипа Орлика: оригінал та його історія. *Архіви України*. 2010. № 3-4 (269). С. 145-166.
4. Грабовський С. Нариси з історії українського державотворення. Київ, 1995. 808 с.
5. Догматова І.Н. Пакти й конституції законів та вольностей війська Запорозького Пилипа Орлика в історії українського конституціоналізму. *Конституційне будівництво в Україні: теорія та практика : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 4-й річниці Конституції України*, м. Ужгород, 1-3 червня 2000 р., 2000. Ужгород. С. 148-150.
6. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін. Затверджені при вільному обранні формальною присягою від того ж Ясновельможного Гетьмана. Підтверджені 5 квітня 1710 року від Різдва Христового. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>. (дата звернення: 29.12.2024).
7. Домбровський І. П. Конституція української гетьманської держави (Конституція Пилипа Орлика 1710 року). *Вісник Конституційного Суду України*. 2007. № 4. С. 100-104.
8. Заруба В. М. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2005. 224 с.

9. Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ: КУП НАНУ, 2013. 892 с.
10. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. Київ: МАУП, 2007. 552 с.
11. Іванов С. Б. Філософсько-правова рефлексія Конституції Пилипа Орлика як феномену європейського права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 2 (20). С. 23-33.
12. Коваль А. Конституція Пилипа Орлика – цінна пам'ятка в історії розвитку українського та європейського конституціоналізму. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 3. С. 52-59.
13. Козаченко А. І. Принцип поділу державної влади за Конституцією Пилипа Орлика 1710 року та польською Конституцією 1791 року. *Проблеми законності*. 2019. № 144. С. 8-17.
14. Кондратюк С.В. Конституція Пилипа Орлика: її зміст та значення для утвердження демократичних засад у сучасному державотворенні України. *Науковий вісник Львівського державного ун-ту внутрішніх справ. Сер. Юридична*. 2009. № 4. С. 22–33.
15. Конституційне право України: Підручник для студентів вищих навчальних закладів України. За ред. академіка АПРН України, доктора юридичних наук, професора Ю.М. Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В.С. Журавського. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 544 с.
16. Корогод Г. І. Перша Конституція України. Пилип Орлик і його діяльність в еміграції: навч. посіб. Суми : Унів. кн., 2008. 124 с.
17. Кравець Т. Є. Політико-правовий аналіз Конституції Пилипа Орлика 1710 року. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 51. С. 218-224.
18. Кравчук М. В. Історико-правовий досвід українського конституціоналізму та його значимість на сучасному етапі розвитку. Основні напрямки модернізації Конституції України в умовах вступу України до Європейського Союзу : монографія. Івано-Франківськ. 2023. 380 с.

- 19.Кресін О. В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 468 с.
- 20.Кресін О.В. Пакти й конституції законів і вольностей Запорозького Війська 1710 р. *Український історичний журнал*. 2005. Вип. 2. С. 192-204.
- 21.Кресіна І. О. Гетьман Пилип Орлик і його Конституція. Київ: Фотовідеосервіс, 1993. 80 с.
- 22.Кульчицький В. С. Історія держави і права України : підручник. Київ : Ін Юре, 2007. 624 с.
- 23.Лукашевич О. А., Манжук К. В. «Конституція» Пилипа Орлика історико-правова пам'ятка XVIII ст. Харків: Основа, 1996. 80 с.
- 24.Луцький А. І. Формування та розвиток правової ідеології в Україні : монографія. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2015. 312 с.
- 25.Матях В.М. Гетьман в еміграції Пилип Орлик: історико-історіографічний портрет політика. *Український історичний журнал*. 2011. № 4. С. 116-131.
- 26.Музиченко П. П. Історія держави і права України : Навч. посіб. 6-е вид., переробл. і доповн. Київ: Знання, 2007. 471 с.
- 27.Окладна М. Г. Політико-правові ідеї Конституції Пилипа Орлика і сучасна українська Конституція. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Вип. 11. Харків: Право, 2006. С. 61-68.
- 28.Пилип Орлик і його Конституція в епоху становлення європейського громадянського суспільства. упор.: А. О. Карасевич, З. В. Священко, В. В. Сокирська. Умань : ПП Жовтий, 2010. 176 с.
- 29.Полонська-Василенко Н. Історія України: в 2 т. Київ: Либідь, 1993. Т. 2. 608 с.
- 30.Пономаренко А.Б. Принципи українського конституціоналізму в Конституції Пилипа Орлика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №11. С. 47-51.
- 31.Пріцак О. Передмова до книги: Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика: 1710 рік. Київ: Веселка, 1994. 38 с.

- 32.Рендюк Т. Г. Пилип Орлик: молдовські та румунські шляхи. Чернівці : Букрек, 2013. 240 с.
- 33.Рудик П. А. Висвітлення Конституції Пилипа Орлика в історико-правовій літературі в період до проголошення незалежності України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 45-50.
- 34.Світлична В. В. Історія України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. 4-е вид. Київ: Каравела, 2009. 400 с.
- 35.Серьогіна С. Г. Особливості форми правління козацької держави за Конституцією Пилипа Орлика. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Вип. 11. Харків: Право, 2006. С. 25-36.
- 36.Ситник О., Середа Ю. Передумови проголошення конституційного проекту 1710 року. *Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2019. № 1/43. С. 35-46.
- 37.Слюсаренко А.Г. Історія української конституції. Київ: Т-во «Знання України», 1993. 192 с.
- 38.Смолій А.В. «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення). Львів : Світ, 2011. 440 с.
- 39.Ставицька О.В. Орлик Пилип (11.10.1672 р. – 24.05.1742 р.). Державні політичні та громадські діячі України: Політичні портрети. Київ : Ін Юре, 2002. 125 с.
- 40.Страхов М.М. Конституція Пилипа Орлика 1710 року. *Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. праць присвячено Конституції гетьмана П. Орлика 1710 року*. Харків : Наук.-досл. ін-та держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2006. Вип. 11. С. 10-17.
- 41.Субтельний О. Україна: Історія. Підручник. Київ: Либідь, 1993. 720 с.
- 42.Сугацька Н. В.. Конституція Пилипа Орлика як пам'ятка політико-правової думки. *Актуальні проблеми держави і права*. №.9. 2009. С. 55-59.
- 43.Талдикін О. В. Форма держави відповідно до Пактів і конституції прав і вольностей Запорізького Війська. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 84-88.

- 44.Тараненко М. Г. Причини створення, головні державотворчі, ідеологічні і правові засади та історичне значення Конституції Пилипа Орлика. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2010. № 2. С. 151-166.
- 45.Терлюк І.Я. Історія держави і права України : навч. посіб. К.: Атіка, 2011. 944 с.
- 46.Тищик Б.Й. Історія держави і права України : акад. курс: підручник; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Київ : Ін Юре, 2015. 807 с.
- 47.Трофанчук Г. І. Історія держави та права України: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 384 с.
- 48.Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 800 с.
- 49.Шабловський А.О. Порівняння політичних систем України за Конституцією Пилипа Орлика та Конституцією УНР 1918 р. *Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Рівне, 2015. № 2. С. 254-257.
- 50.Шевчук В.О. Козацька держава: Етюди до історії українського державотворення. Київ : Абрис, 1995. 389 с.